

Sofija Petković

sofija_petyu@yahoo.com

LGBT aktivizam u savremenoj Srbiji: politizacija identiteta i strategije LGBT aktivista ***Apstrakt:**

U radu se bavim pojedinim aspektima LGBT aktivizma u savremenoj Srbiji. Analiziram načine na koje, nakon političkih promena 2000. godine, LGBT aktivisti politizuju LGBT identitete i koje strategije primenjuju kako bi poboljšali pravni status i društveni položaj LGBT osoba. Ispitaću u kojoj meri primena politika identiteta i koncepta strateškog esencijalizma, s jedne, i kvir politika, koja je nastala kao kritika prethodna dva koncepta, s druge strane, pružaju optimalan okvir za LGBT aktivizam u savremenoj Srbiji i da li daju željene rezultate. Proveriću da li dolazi do razmimoilaženja između LGBT organizacija i šta predstavlja povod za formiranje frakcija i sukoba: različito shvatanje o prioritetima u rešavanju određenih pravno-političkih i društvenih pitanja, strategije za koje se smatra da, pri tome, treba primenjivati, stepen saradnje koji treba ostvariti s predstavnicima vlasti i civilnog sektora itd.

Ključne reči:

politika identiteta, strateški esencijalizam, kvir politika, LGBT aktivizam u Srbiji

Aktivizam LGBT¹ organizacija je, u drugoj polovini 20. veka, u SAD i u većini zemalja Zapadne Evrope, dao pozitivne rezultate u borbi za unapređenje pravnog položaja i bolji društveni tretman LGBT osoba (D'Emilio 1983; Young 1992). Grupno organizovanje i aktivističko delovanje i danas predstavljaju jedan od glavnih mehanizama na putu ka poboljšanju njihovog pravnog i društvenog statusa i položaja. Srbija predstavlja jednu od država u čijoj nedavnoj istoriji započinje konstituisanje LGBT grupa, koje deluju u pravcu tih ciljeva. I dok je, u SFRJ, položaj LGBT populacije bio nepovoljan, s obzirom da je, u svim konstitutivnim republikama, na snazi bio Krivični zakonik koji je kriminalizovao gej seksualnu orijentaciju, a njeno izražavanje u javnoj sferi nije bilo društveno poželjno (Jurčić 2011; Gavrić 2011), tek će se raspadom SFRJ stvoriti povoljniji društveni i politički uslovi da se pitanja vezana za položaj i prava LGBT populacije „probiju“ u javnu sferu i postanu

* Rad je nastao kao rezultat učešća na projektu *Transformacija kulturnih identiteta u savremenoj Srbiji i Evropska Unija* (br. 177018), koji u potpunosti finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

¹ LGBT je akronim koji se koristi da označi: lezbejke, gej muškarce, biseksualne i transrodne osobe.

bitan društveni i politički problem.² Aktivnosti prvih LG grupa u Srbiji, osnovanih 1990-ih godina, bile su usmerene na ukazivanje na postojanje LGBT populacije i probleme sa kojima se ona suočava u svakodnevnom životu, kao i na rad na izmeni javnog diskursa o gej seksualnoj orijentaciji (Savić 2011). Splet tadašnjih društvenih i političkih okolnosti, međutim, nije dozvoljavao da se pristupi rešavanju ovih pitanja. Nakon perioda od 1995. do 2001. godine, kada je delovanje LG organizacija bilo skoro potpuno posvećeno osnaživanju kolektivnog identiteta LG zajednice (Gočanin 2014), usledio je period intenzivnijih aktivnosti. Naročito od 2005. do 2011. godine, aktiviraju se grupe osnovane u prethodnom periodu (Queeria, Lambda, Gayrilla), ostvaruju se prvi kontakti sa državnim zvaničnicima, usvaja se Anti-diskriminacioni zakon (na osnovu kog se podižu prve krivične prijave i tužbe protiv nasilja i diskriminacije nad LGBT osobama), održava prva Parada ponosa itd.

Prisutnost LGBT tematike u javnom prostoru u Srbiji može da se dovede u kontekst političkih promena do kojih dolazi 2000. godine i programa partija koje su tada stupile na vlast, a koje su, kao prioritet svog delovanja, isticale pridruživanje Srbije Evropskoj Uniji (EU), u okviru čijih su država članica zakonski garantovana određena prava LGBT populaciji. Jedan od neophodnih uslova za sve potencijalne države članice u procesu evrointegracija jeste usklađivanje njihovog pravnog sistema sa onim koji važi u Uniji. To je bio zadatak čije su ispunjenje na sebe preuzele i vlasti u Srbiji 2000. godine. Poput tranzicionih zemalja u okruženju, i u Srbiji je, u procesu pridruživanja, usvojen određen broj zakona i propisa čija primena ima za cilj poboljšanje položaja LGBT populacije. Međutim, oni se, u praksi, ne sprovode dosledno. Takođe, i pored određenog broja usvojenih zakona, njihov zakonski položaj i dalje je izuzetno težak. Brojnim zakonskim aktima heteroseksualnost je potvrđena, poželjna i povlašćena u odnosu na manjinsku gej seksualnu orijentaciju.³ I svakodnevni život LGBT osoba je izuzetno težak. Ne postoji efikasno i dosledno sankcionisanje diskriminacije i nasilja. Za razliku od heteroseksualne orijentacije, koja je pozitivno konotirana i čije izražavanje ne izaziva osudu okoline, gej osobe su često izložene verbalnom i fizičkom nasilju, ukoliko otvoreno izražavaju svoju seksualnost (Višnjić 2014). Malo je mesta (barova, klubova i sl.) na kojima, osim u svom domu, mogu slobodno izraziti svoju seksualnu orijentaciju.

² Prema Krivičnom zakonu FNRJ/SFRJ koji je važio do ustavnih promena 1974. godine, homoseksualni čin se kažnjavao zatvorom u trajajnu do dve godine (*Službeni list FNRJ*, br. 13/1951, član 186, str. 205).

³ Važeći pravni sistem brak definiše kao zajednicu dve osobe suprotnog pola i samo je ovim parovima dozvoljeno usvajanje dece, nasleđivanje u slučaju smrti bračnog druga
itd. Videti:
http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/lat/pdf/zakoni/2005/pdf_008_4023-04_Lat.zip.

U radu ću predstaviti i analizirati neke od strategija koje, od 2000. godine, predstavnici LGBT organizacija u Srbiji primenjuju, kako bi unapredili pravni status i položaj u društvu LGBT populacije. Fokusiraću se na strategije koje se primenjuju u upućivanju zahteva predstavnicima zakonodavne, izvršne i sudske vlasti, političkih partija i civilnog sektora. Takođe, ispitaću da li između predstavnika LGBT organizacija dolazi do sukoba i šta predstavlja povod za formiranje različitih frakcija: različito shvatanje o prioritetima u rešavanju određenih pitanja, strategije za koje se smatra da pri tome treba primenjivati, stepena saradnje koji treba ostvariti sa predstavnicima vlasti i civilnog sektora itd. Istražiću i kako se, u konkretnim slučajevima, rešavaju sukobi između predstavnika različitih LGBT grupa. Kratkim istorijskim prikazom procesa konstituisanja i razvoja LGBT pokreta u Srbiji od 1990-ih godina, komparacijom programskih ciljeva najaktivnijih LGBT grupa, pregledom aktivnosti koje se preduzimaju u cilju poboljšanja položaja LGBT osoba, kao i predstavljanjem načina na koje se te aktivnosti realizuju, pružiću uvid u potencijalna mesta i linije sukobljavanja, ali i ujedinjenja, grupa koje osobe različitih seksualnih orijentacija i rodnih identiteta treba da integrišu i čije zahteve treba da prevedu u kolektivne akcije.

Istraživanjem će biti obuhvaćen period od 1990-ih godina, kada se osnivaju prve LGBT organizacije u Srbiji, do 2010. godine, kada je održana prva Parada ponosa. Analizu ću vršiti na osnovu pisanog materijala: statuta i programa najaktivnijih LGBT organizacija (Gej strejt alijanse⁴, Kviriye, Labrisa, Gej lezbejskog info centra⁵, Gejten LGBT⁶), programa političkih partija, zakona i uredbi koje regulišu pravni položaj LGBT populacije u Srbiji, kao i na osnovu tekstova objavljenih u dnevnoj i periodičnoj štampi. Napominjem da, s obzirom na materijal koji analiziram, ovaj rad ima jedno bitno ograničenje. Naime, bez intervjua s predstavnicima LGBT organizacija nije moguće utvrditi kako oni sagledavaju pojedine aspekte aktivizma, odnose sa drugim LGBT grupama (da li postoji neslaganje predstavnika različitih organizacija oko prioriteta rešavanja pojedinih pitanja i strategija koje pri tome treba primenjivati, koliki stepen saradnje smatraju da treba ostvariti sa drugim grupama, sa predstavnicima vlasti itd.), da li LGBT identitet percipiraju kao nešto jedinstveno ili ne, i po kom osnovu, eventualno, vrše razgraničenja između seksualnih i rodnih identiteta obuhvaćenih akronimom LGBT.

⁴ U daljem tekstu GSA.

⁵ U daljem tekstu GLIC.

⁶ Ove grupe sam izdvojila, jer su one, sudeći po izjavama njihovih predstavnika, izveštajima i akcijama koje su sprovodile od 2000. godine, bile najaktivnije u borbi za ostvarenje prava gej osoba. To naravno ne znači da su one jedine LGBT organizacije u Srbiji, niti da su se samo one oglašavale u medijima, organizovale tribune, edukativne programe i sl. Još neke od registrovanih LGBT grupa su: Siguran puls mladih, Lambda, Gayrilla, LGBT Vojvodina, LGBT levica, Kvir Beograd.

U zemljama u kojima LGBT populacija nije zadovoljna svojim društvenim i pravnim položajem, među koje spada i savremena Srbija, aktivnosti LGBT organizacija usmerene su na promenu opšteprihvaćenih društvenih kategorija u okviru kojih su oblici ljudske seksualnosti i rodni identiteti obuhvaćeni akronimom LGBT negativno konotirani. Cilj je da se među heteroseksualnom većinom eliminišu negativni stereotipi, koji su jedan od glavnih razloga čestih fizičkih napada na gej osobe, tako da ovaj aspekt aktivizma doprinosi poboljšanju svakodnevnog života LGBT osoba. Aktivizam je, takođe, usmeren na poboljšanje zakonskog položaja LGBT osoba.⁷

Kvir politika ili strateški esencijalizam?

Korisno analitičko sredstvo za razmatranje LGBT aktivizma i analizu strategija LGBT aktivista u savremenoj Srbiji predstavlja kvir (*queer*) teorija, pre svega jer je njen osnovni cilj da pokaže kako i zašto su objašnjenja pojedinih društvenih nauka bila nepravedna prema kvir populaciji, potom zato što kritikuje zahteve LGBT aktivista koji se zasnivaju na politikama identiteta, kao i zato što nudi teorijski okvir za uobličavanje strategija čija primena treba da unapredi položaj LGBT populacije.⁸ Izrastajući iz gej i lezbejskih studija, kvir teorija se, kasnih 1980-ih godina, dalje institucionalno razvija na temeljima poststrukturalističke teorije (Sandfort 2000; Kirsch 2000). Najopštije rečeno, kvir teoretičari postavljaju pitanje zašto se uopšte vrše podele na opozicione kategorije – muškarac : žena, belac : Afroamerikanac, gej : heteroseksualac itd, na osnovu kojih se, potom, uspostavlja hijerarhija među grupama, “boreći” se protiv kategorija koje asimiluju sve razlike u određene idealne tipove. Bave se i analizom odnosa moći kojima se, kroz opozicije normalno : devijantno, gej : hetero, prirodno : perverzno, reguliše seksualnost. Kroz dekonstrukciju esencijalističkih kategorija roda, pola, telesnosti i seksualnosti, preispituju se i kritikuju konvencionalna znanja, pretpostavke i stavovi u vezi sa rodom i seksualnošću (Hennessy 1993) i dovode u pitanje “stabilni” odnosi između hromozomskog pola, roda i seksualne želje (Džagouz 2007, 11).

U teorijskim problematizacijama u okviru rodnih i *queer* studija (Irigaray 1990; Kornel 2003), isticano je da pojam LGBT ukazuje na zapadnoevropsku

⁷ U Srbiji je na snazi samo pet zakona kojima se štite prava gej osoba i zabranjuje njihova diskriminacija. U pitanju su zakoni o: zabrani diskriminacije, radu, visokom obrazovanju, radiodifuziji i javnom informisanju. Antidiskriminacioni zakon, usvojen 2009. godine, jedini je među najbrojanima koji na sveobuhvatan način garantuje i štiti prava gej osoba (zabranjujući diskriminaciju na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta), dok se, u ostalim zakonima, to čini samo njihovim pojedinim članovima.

⁸ *Queer* (u prevodu nastrano, ekscentrično) u širem značenju označava sve ono što odstupa od uobičajenog i većinski prihvaćenog ponašanja (Džagouz 2007).

filozofsku i političku tradiciju, koja o rodnim identitetima i o seksualnoj orijentaciji promišlja isključivo kroz binarne opozicije muško : žensko i gej : heteroseksualno (Batler 2010; Gros 2005). Posledica ovog dihotomnog modela mišljenja je da “on nužno pravi hijerarhije i rangiranje između dva polarizovana termina, i to na takav način da jedan termin postaje privilegovan, a drugi potčinjen i postoji kao negativna suprotnost onog prvog” (Blagojević 2006, 52). U moderno doba, gej orijentacija biva koncipirana kao izvedena forma heteroseksualnosti, a ovakva konstrukcija polnih granica i pripisani polni, rodni i seksualni identiteti uobličeni su kroz politike seksualnosti koje konstituišu rodnost i seksualnost “modernog zapadnog subjekta” (Fas 2003). Heteronormativnost koja je ugrađena u javne i praktične administrativne politike država koje se oslanjaju na filozofsko-političku tradiciju zapadne misli ne samo što znači normativno isključivanje (zakonsku diskriminaciju), nego vodi i društvenoj stigmatizaciji LGBT osoba koje se zamišljaju kao radikalno drugačije od heteroseksualaca, tj. predstavljaju odstupanje od osobina i modela ponašanja heteroseksualne većine, koja postulira normalno i društveno poželjno ponašanje. Diskriminatorska politika kao osnov na kojem funkcioniše pravni sistem udružena sa zakonskom regulativom koja ne prepoznaje na adekvatan način seksualne i rodne manjine kao društveno osetljive grupe, čini svakodnevni život LGBT populacije naročito teškim, jer one često postaju žrtve verbalnih i fizičkih napada.⁹

Queer označava i kritičku distancu od politika identiteta (Džagouz 2007) i podrazumeva odbacivanje identiteta kao nečeg stabilnog i prirodnog. Kvir teoretičari su osporavali logiku tzv. asimilacionističkih strategija, koje su se oslanjale na koncept politike identiteta, a kojima su, u početnim fazama LGBT aktivizma, u SAD pribegavali neki aktivisti. Smatrali su da se osnovni nedostatak asimilacionističkih strategija ogleda u tome što esencijalizaciju identitete i zanemaruju identitetske razlike koje postoje među LGBT osobama, čime potvrđuju i nastavljaju da reprodukuju gorepomenute konceptualne dualizme. Ključna teza je bila da, čak i da pretpostavimo da postoji zajednički seksualni i rodni identitet određenog broja ljudi, to nije dovoljan uslov da ih sve podvedemo pod zajednički pojam. Problematičan je, dakle, sâm pojam zajedničkog identiteta koji bi se, u slučaju LGBT, bazirao samo na činjenici da je neko za svog seksualnog partnera odabrao muškarca i (ili) ženu, odnosno koji bi pošao od nečije rodne pripadnosti, zanemarujući pri tome sve ostale identitete koje osoba poseduje (rasne, etničke itd.).¹⁰ Budući

⁹ Za uporedni pregled slučajeva kršenja ljudskih prava LGBT populacije u Srbiji videti godišnje izveštaje Labrisa i GSA. Videti: <http://labris.org.rs/publikacije/godisnji-izvestaji/> i <http://gsa.org.rs/aktivnosti/izvestaji/>.

¹⁰ Ovakvo koncipiran pojam identiteta bio je meta kritike od sredine 1980-ih kada su gejevi ne-bele boje kože kritikovali rasizam mejnstrim gej zajednice. I mnoge lezbe-

da kvir teoretičari odbacuju mogućnost da se o gej osobama govori kao o posebnim tipovima ličnosti koje dele seksualni identitet, kritika se ticala i činjenice da neki aktivisti ne dovode u pitanje opšteprihvaćene kategorije (muško, žensko, gej, strejt), čime potvrđuju strukture moći (znanja) koje postoje u okviru datog društva i sebe definišu u odnosu na heteroseksualnu većinu (Bristow and Wilson 1993; Morton 1993).

Queer se oblikovao i kroz postkolonijalnu teoriju iz kasnih 1980-ih godina (Riley 1988; Gates 1985), koja je značajna za ovaj rad, jer daje širi teorijski okvir za analizu mehanizama putem kojih su marginalizovane grupe, kroz ideološki diskurs, stavljene u podređen položaj u odnosu na pozitivno konotirane kategorije (Đorđević 2008), kao i strategija koje ove grupe primenjuju u postavljanju zahteva za priznavanjem određenih prava. Primena metode analize diskursa otkriva mehanizme pomoću kojih je LGBT populacija stavljena u diskriminisan i marginalan položaj u odnosu na heteroseksualce. U pitanju su medicinski i naučni diskurs uopšte, koji su dugo prihvatili diskriminatorne i homofobične postavke.¹¹ Jedan od osnovnih konceptata koje su razvile postkolonijalne teorije jeste strateški esencijalizam (Spivak 1988), koji se odnosi na strategiju upotrebe i politizacije identiteta od strane marginalizovanih grupa, u svrhu predstavljanja grupe i zadobijanja prava za njene članove. Politizacija identiteta, pri tome, podrazumeva mehanizam kojem pribegavaju identitetski zasnovane grupe, koji se sastoji u artikulaciji i političkom uobličavanju grupnih zahteva, s obzirom na specifične kulturne, društvene, ideološke i političke uslove u kojima su prava članova grupe dovedena u pitanje, odnosno pod kojima se vrši diskriminacija i marginalizacija pojedinaca s obzirom na njihov negativno konotiran identitet (Blagojević 2006, 55). Primena strateškog esencijalizma i politizacija identiteta se pokazala kao delimično korisno političko oruđe za potraživanje prava marginalizovanih grupa. Jedan od razloga za njen neuspeh jeste to što esencijalistički shvaćene identitetske kategorije od kojih polazi ne opisuju mnogostruke identitete i iskustva različitih pojedinaca i grupa, zbog čega nisu svi u čije se ime govorilo podržavali način na koji je njihov identitet konceptualizovan i predstavljan u akcijama za zadobijanje kolektivnih prava (Grosz 1994). Smatralo se i da univerzalna i esencijalizujuća kategorija identiteta doprinosi daljoj stigmatizaciji i diskriminaciji podređenih grupa. Oni koji zastupaju primenu koncepta strateškog esencijalizma obično navode da, iako možda ne oslikava verno osobine, iskustva i identitete različitih društvenih aktera u čije ime govori i čije interese zastupa, institucionalno gledano, predstavlja jedini mehanizam preko kojeg je moguće predstavljati i zastupati

jke iz ekonomski ugroženih sredina smatrale su da prihvaćena formulacija “lezbejka” ne opisuje iskustva i identitete svih lezbejki (Kornel 2003).

¹¹ Američka psihijatrijska asocijacija je, tek 1973. godine, uklonila gej orijentaciju sa liste mentalnih bolesti.

interese grupa, kao i postići pozitivne efekte u akcijama za priznavanje kolektivnih prava.

Strateški esencijalizam se može primeniti na LGBT aktivizam. Naime, prilikom konstituisanja LGBT grupe i definisanja njenih zahteva, najčešće se polazi od iskustva represije koju LGBT osobe trpe i od zajedničkih seksualnih i rodnihi identiteta osoba koje su obuhvaćene akronimom LGBT, te ova dva faktora postaju osnov za definisanje LGBT populacije kao seksualne manjine i potraživanje kolektivnih prava. Međutim, osnovni problem u vezi sa svim društvenim grupama čiji se zahtevi za priznavanjem prava baziraju na politici identiteta (strateškom esencijalizmu) jeste taj što one pretpostavljaju određene zajedničke, a zanemaruju identitete koji, po različitim osnovama, diferenciraju njene članove. I pri najopštijem pogledu na LGBT zajednicu, uočava se da ona okuplja različite kategorije: lezbejke, gej muškarce, biseksualne i transrodne osobe. Moderni LGBT pokret pokazao je da marginalizacija određenih oblika seksualnosti i rodnihi identiteta ne uspeva da uspostavi širu identitetsku osnovu za LGBT osobe. Na primer, iako je gej osobama zajednički izbor seksualnog partnera istog pola, rodni pristup seksualnosti je, među gej muškarcima i lezbejkama, proizveo suštinske identitetske razlike. Odnos muškaraca prema seksualnosti se uobličavao na drugačiji način od ženskog – pristup zapošljavanju i sticanju prihoda bio je lakši za muškarce, a u krivičnim zakonima različitih zemalja gej orijentacija bila je ustanovljena skoro isključivo kao muška “sklonost” (Weeks 1985). Identitetske razlike između gej muškaraca i lezbejki dolazile su do izražaja i u aktivizmu krajem 1960-ih godina u SAD. Jedan broj lezbejki koje se nikada nisu identifikovale kao feministkinje su, u tom periodu, nastavile da rade sa gej muškarcima, dok su se ostale povezale i s jednim i s drugim pokretom. Značajan broj tih žena je počeo da analizira, pre svega, politički položaj lezbejki, što nije nailazilo na zainteresovanost zvaničnih boraca za gej prava i feminističkih organizacija.

Okolnosti u Zapadnim zemaljama u kojima je 1960-ih godina jačao LGBT pokret svakako se, u značajnoj meri, razlikuju od uslova u drugim zemljama u kojima, u drugoj polovini 20. i početkom 21. veka, dolazi do osnivanja i delovanja LGBT grupa. Pored ovog izmenjenog konteksta, potrebno je imati na umu i specifičnosti društvenih i političkih okolnosti zemlje čiji pokret razmatramo, jer one, u velikoj meri, određuju programske ciljeve, aktivnosti i domete LGBT organizacija. Nikako, međutim, ne treba izgubiti iz vida uslove u kojima su se LGBT osobe prvobitno politički organizovale, jer su iskustvo represije i zahtevi za unapređenjem zakonskog i društvenog položaja u državama Zapada zajednički pokretima u svim zemljama i u svim istorijskim periodima. Ciljevi i pojedini aspekti aktivizma u različitim zemljama se, međutim, ne poklapaju u potpunosti. Tako je prvobitna ideja i aktivistička komponenta Parade¹² (isticanje vidljivosti i integracija u društvo

¹² Parada ponosa je godišnja manifestacija koja se održava povodom Međunarodnog dana ponosa, kada su, 1969. godine, LGBT osobe u Njujorku prvi put zajedno na-

gej osoba) naročito bitna u zemljama u kojima LGBT populacija nije integrisana u širu zajednicu i u kojima njena zakonska prava nisu u potpunosti ostvarena. Pri tome, treba razlikovati države u kojima važe antidiskriminacioni zakoni od onih koje ih još uvek nisu donele, budući da, kroz garanciju jednakosti LGBT i heteroseksualaca, ovi zakoni nude pravnu osnovu za podnošenje tužbi. U Srbiji, kao zemlji koja pripada prvoj kategoriji, Parada predstavlja svojevrsan test da li je država spremna da poštuje svoje zakone i primeni ih u praksi, a nadležne službe (pre svega, policija i sudstvo) obave svoj posao. Koji god da su ciljevi LGBT aktivizma, zahvaljujući pozitivnim rezultatima koje je on, tokom druge polovine 20. veka, postigao u Zapadnim zemljama, pre svega na zakonskom polju, političke strategije koje su, u različitim fazama aktivizma, korišćene, s vremenom preuzimaju i primenjuju grupe u nezapadnim državama. U SAD, ove strategije su se, s vremenom menjale, prilagođavajući se i prateći društvene i političke tokove (najgrublje rečeno, od politike identiteta i strateškog esencijalizma išlo se na primenu kvir politike). Ipak, nisu sve LGBT grupe napuštale strategije koje su se zasnivale na politikama identiteta, u korist strategija koje su našle utemeljenje u kvir politici, što je predstavljalo odraz neslaganja unutar sâmog LGBT pokreta, povodom načina na koje bi osnovne probleme LGBT populacije trebalo rešavati.

U radu ću ponuditi kratak pregled društvenih i političkih uslova koji su doveli do pojave modernog međunarodnog LGBT pokreta u SAD (Lauritsen and Thorstad 1974) i ukratko ću prikazati kako su se strategije američkih aktivista menjale tokom vremena. Ovaj pregled treba da omogući da se lakše uoče i prepoznaju društvene i političke okolnosti koje su stvorile povoljne uslove za konsolidovanje LGBT pokreta u savremenoj Srbiji, budući da, kako neki autori ističu, neće sama represija LGBT populacije, koja je inače bila prisutna i u SFRJ, automatski politizovati seksualne i rodne identitete. Potrebno je da nastupe određeni uslovi da bi se kod LGBT populacije stvorio osećaj zajedničkog iskustva i identiteta **koji** potom biva politički uobličen i korišćen kao legitimizacijska osnova u delovanju aktivista: prisustvo velikog broja osoba koje se nalaze u istoj situaciji, identifikovani ciljevi opozicije, iznenadni događaji ili promene društvenog položaja, i vođstvo uz jasno prepoznate ciljeve (Weeks 1985, 191). I dok je, u SAD 1960-ih godina, ove uslove iskoristila koalicija radikalnog pokreta koji je konstituisao Novu levicu, u Srbiji su se povoljni uslovi za konsolidovanje LGBT zajednice stvorili 2000-ih godina, nakon pada Miloševićevog režima.

stupile protiv represije policijskih snaga kojoj su bile izložene dugi niz godina (tzv. *Stounvolška pobuna*). Sadržaj Parade čini šetnja gradskim ulicama uz nošenje transparenta sa političkom konotacijom, potom politički govor i na kraju zabavni program.

Prava LGBT populacije kao političko pitanje u savremenoj Srbiji

U 1990-im godinama, osnovane su prve LGBT organizacije u Srbiji: Arkadija, grupa za afirmaciju lezbejskih i gej ljudskih prava i kulture; i Labris, grupa za lezbejska ljudska prava (Gočanin 2014). Tadašnje društvene i političke okolnosti, međutim, nisu dozvoljavale da se pristupi rešavanju problema s kojima se suočavaju LGBT osobe, a teme koje su, u ovom periodu, dominirale medijskim prostorom (demonstracije protiv Miloševića, rat na pojedinim prostorima bivše SFRJ, ekonomske sankcije itd.) sprečavale su da se, u taj domen, “probije” priča o LGBT pravima i da se građani bolje upoznaju sa ovim pitanjima. Za veće prisustvo tema vezanih za LGBT populaciju u javnom prostoru u Srbiji ključan je kontekst političkih promena do kojih je došlo 2000. godine, kada su na vlast stupile političke partije koje su, kao jedan od prioriteta svog delovanja, isticale pridruživanje EU.¹³ Sastavni deo procesa tranzicije koji se, od 2000. godine, poklapa s procesom evrointegracija podrazumeva redefinisane zvanične politike prema određenim društvenim i političkim pitanjima, čije poštovanje institucije moraju potvrditi u praksi. U tom kontekstu, implementacija i primena politike LGBT prava posmatraju se kao deo šireg korpusa politike ljudskih prava, koji se mora usvojiti i poštovati (Banović 2011).

Na predsedničkim izborima održanim 2000. godine, pobedio je kandidat partija koalicije Demokratska opozicija Srbije (DOS), koja se, u svom programu, zalagala za “Zapadne” vrednosti. Međutim, politički programi članica koalicije nisu se podudarali o mnogim pitanjima. Neka su se odnosila i na LGBT populaciju: da li i koja joj prava treba garantovati (zabranu diskriminacije, održavanje Parade, mogućnost sklapanja gej braka itd.), da li gej orijentacija predstavlja devijaciju ili ne, treba li zauzeti pozitivan ili negativan stav prema usvajanju paketa LGBT prava kao sastavnom delu evrointegracijskih procesa, da li i kakva veza postoji između gej orijentacije i srpskog nacionalnog identiteta itd. Većina državnih zvaničnika iz partija koalicije ostala je nema na zahteve aktivista i pored činjenice da su se one, u svojim programima, deklarativno zalagale za poštovanje politike ljudskih prava. Dakle, s obzirom na konkretne korake koji su preduzeti u cilju poboljšanja položaja LGBT osoba, neposredno nakon političkih promena 2000. godine, jasno je da se nije radilo o suštinskim promenama u smislu zalaganja za određene vrednosti koje se mogu okarakterisati kao Zapadne (imajući u vidu kako su, u zemljama Zapadne Evrope, konceptualizovana pitanja vezana za LGBT populaciju i koliko je konkretnih rezultata postignuto na planu približavanja prava gej osoba sa pravima heteroseksualaca), kao i da je promena političkog režima samo u formalnom smislu omogućila prelaz ka političkom

¹³ Evropska komisija naročitu pažnju posvećuje politici poštovanja ljudskih prava i prava manjinskih grupa (i, u okviru toga, smanjenju diskriminacije i izjednačavanju prava LGBT populacije i heteroseksualaca).

sistemu u okviru kog će ova tema moći da se nametne kao ona koju su politički akteri pozvani da rešavaju (Knežević 2014). U 2004. godini, nije uspeo drugi pokušaj održavanja Parade.¹⁴ Aktivisti su, tom prilikom, sebe predstavljali kao spremne da učestvuju u izgradnji demokratskog društva, a partije na vlasti kao pasivne nedemokrate koji ne poštuju evropske vrednosti. Vlast nije odgovarala na ove kritike čime je indirektno poslala poruku da ne podržava borbu aktivista i da ne osuđuje one koji se toj borbi protive.¹⁵

Vlada formirana 2008. godine¹⁶ imala je tek nešto malo pozitivniji odnos prema LGBT populaciji, u odnosu na svoje prethodnike. Tokom njenog mandata, donesen je antidiskriminacioni zakon koji, kroz pojedine članove reguliše i štiti prava LGBT populacije, što predstavlja jedan od najznačajnijih insitucionalnih koraka koji su, u ovom period, preduzeti kako bi se unapredio položaj gej osoba. Kao drugi pozitivan korak, može se navesti održavanje Parade 2010. godine. Ipak, sve to predstavlja veoma skroman doprinos u poboljšanju zakonskog položaja i kvaliteta svakodnevnog života LGBT osoba.

GSA je, 2008. godine, predsedničkim kandidatima uputila upitnik koji je trebalo da omogući glasačima da „steknu jasniji uvid u stavove i predizborne platforme kandidata o statusu gej populacije u Srbiji“.¹⁷ Pitanja su bila u vezi s predlogom antidiskriminacionog zakona, legalizacijom gej brakova, a tre-

¹⁴ Paradu 2001. godine nasilno su prekinuli njeni protivnici, dok se, 2004, od skupa odustalo, nakon nereda na demonstracijama održanih povodom nasilja nad Srbima na Kosovu i Metohiji (KiM). U saopštenju se navodi da je ključni razlog za otkazivanje “radikalno diskriminativna situacija prema svim manjinskim grupama”, te da “vlast ne želi da gradi demokratsko društvo u kome ima mesta za različitosti.” Videti:

<http://www.gayecho.com/aktivizam.aspx?id=3287&grid=2001&page=6#.VmzDuEorKUK>

¹⁵ Partije se unapređenju LGBT prava obično protive u javnim nastupima svojih predstavnika, ali ne i načelno - u zvaničnim programima nema člana koji kao cilj navodi borbu protiv bilo kog aspekta aktivizma. Od stranaka su se jedino Liberalno-demokratska partija (LDP), Liga socijaldemokrata Vojvodine (LSV), Socijaldemokratska unija (SDU) i Demokratska stranka (DS) zalagale za unapređenje prava i položaja LGBT osoba. Druge su smatrale ili da treba ispuniti neke od zahteva aktivista (Srpska napredna stranka - SNS) ili da im uopšte ne treba pružati podršku (Srpska radikalna stranka - SRS, Demokratska stranka Srbije – DSS i Jedinstvena Srbija - JS). U programima DS, G17+, Socijalističke partije Srbije (SPS), Demohrišćanske stranke Srbije (DHSS), ne postoji član koji direktno referira na LGBT populaciju, ali se one, načelno, zalažu za slobodu i jednakost svih građana. Videti: www.labris.org.rs/images/stories/vesti_razno/2009/Analiza%20statuta%20politickih%20partija.pdf.

¹⁶ Činile su je stranke sa liste *Za evropsku Srbiju* (DS-G17+ i Srpski pokret obnove - SPO), koalicija SPS, JS i Partije ujedinjenih penzionera Srbije (PUPS), kao i stranke nacionalnih manjina.

¹⁷ <http://www.gayecho.com/Vesti.aspx?id=6379&grid=2054&page=58>.

balo se izjasniti i o postojanju plana čijom će primenom nastojati da, u ulozi predsednika, umanje diskriminaciju i nasilje nad gej osobama. Nijedan kandidat nije poslao odgovore, što je jasno govorilo o njihovom tadašnjem odnosu prema poboljšanju položaja LGBT populacije i spremnosti da preduzmu konkretne korake, kao odgovor na zahteve aktivista. Komparacije radi, kada je, 2010. godine, GSA uputila sličan upitnik parlamentarnim strankama, većina njih je odgovorila na pitanja u njemu. Slanje ove vrste upitnika predsedničkim kandidatima i predstavnicima političkih stranaka pred održavanje parlamentarnih izbora predstavlja strategiju kojom aktivisti mere demokratske potencijale budućih predstavnika građana, koji su oličeni u principima ravnopravnosti, tolerancije i poštovanju ljudskih i manjinskih prava.

Nakon intenzivnije saradnje aktivista s parlamentarnim strankama i predstavnicima državnih institucija tokom 2009, Parada je održana u oktobru 2010. godine, uz prisustvo lica nadležnih za rešavanje LGBT pitanja: predstavnika državnih institucija, međunarodnih organizacija, aktivista iz nevladinog sektora, narodnih poslanika iz redova DS, G17+, LDP i SDU, kao i ličnosti iz kulturnog života. Angažovanje velikog broja policajaca koji su štitili učesnike Parade od njenih protivnika, koji su, bacanjem kamenica i pokušajima probijanja policijskog kordona, nastojali da onemoguće njeno održavanje, pokazuju da, u “normalnim” okolnostima, gej osobe ne mogu da prošetaju ulicama Beograda¹⁸, bez bojazni da će, zbog javnog izražavanja svoje seksualne orijentacije, u najgorem slučaju, biti izloženi fizičkom nasilju. Parada možda jeste pokazala moć države da svoje zakone sprovodi u praksi, ali, istovremeno, predstavlja paradigmatičnu sliku homofobične sredine, od čije netrpeljivosti slobodu i bezbednost gej populacije treba da čuva hiljade policajaca.

Imajući na umu naročito težak zakonski i društveni položaj LGBT osoba u Srbiji, postaje jasno da je, za uspešan aktivizam, neophodna dobro organizovana grupa koja ostvaruje dobru saradnju s grupama iz političke i iz sfere civilnog društva. U Srbiji se, međutim, unutar LGBT grupa, formiraju različite frakcije, koje su odraz neslaganja oko prioriteta rešavanja pojedinih pitanja, strategija koje, pri tome, treba primenjivati, stepena saradnje koji treba ostvariti s drugim LGBT organizacijama i predstavnicima civilnih organizacija, kao i s predstavnicima vlasti, čime se znatno usporava proces unapređenja položaja i prava LGBT populacije. O svemu ovome će biti reči u narednom delu teksta.

¹⁸ I bilo kog grada u Srbiji, pošto stepen homofobije ne varira značajno, s obzirom na regionalnu pripadnost. Videti: <http://gsa.org.rs/wp-content/uploads/2012/04/Istrazivanje-Predrasude-Na-Videlo-2010-GSA.pdf>.

Politizacija identiteta i strategije LGBT aktivista u savremenoj Srbiji

Kao i kod drugih društvenih pokreta, i u slučaju LGBT aktivizma, pre javnog nastupanja, potrebno je definisati osnovna načela grupe i osmisliti strategiju koja sadrži jasan plan, u kojem su izloženi ciljevi za čije će se ostvarenje aktivisti zalagati, kao i taktike čijom će primenom zacrtani ciljevi biti realizovani.¹⁹ Pored toga, potrebno je odabrati predstavnike koji će javno zastupati interese grupe. Različite okolnosti imaju uticaj na izbore strategije i taktika. U slučaju Srbije, u pitanju su, najpre, politički kontekst i važeći pravni sistem, budući da su LGBT prava prevashodno koncipirana kao političko i pravno pitanje. Ključne su i društvene okolnosti kojima, pre svega, referiram na većinski stav građana prema unapređenju prava i položaja LGBT osoba²⁰, s obzirom da, iz ovih stavova, (in)direktno proističe i stepen marginalizacije i diskriminacije kojem je LGBT populacija izložena u svakodnevnom životu. Pored dobro osmišljenih i uspešno primenjenih strategija i taktika, još neke od varijabli koje doprinose uspešnom aktivizmu jesu: postojanje sigurnog izvora finansiranja (finansiranje se može vršiti iz državnog budžeta, a grupu novčano mogu pomagati i nevladine organizacije²¹), podrška elite (političke, naučne, umetničke itd.), jaka organizaciona struktura, uspešna saradnja sa drugim grupama koje imaju slične ili iste ciljeve. S druge strane, političke i civilne organizacije koje se protive LGBT aktivizmu svojim strategijama i akcionim planovima nepovoljno utiču na delovanje LGBT grupa.

Najpre ću, uopšteno, predstaviti osnovne mehanizme procesa konstituisanja načela i ciljeva diskriminiranih manjinskih grupa, kao i osnovni metod kojim se kolektivni identitet njihovih članova politički oblikuje i prevodi u političke akcije. Poslužiću se nalazima sociološkinje Meri Bernstein (Mary Bernstein). Ona se, pišući o načinima na koje grupni identitet može biti korišćen u akcijama potraživanja kolektivnih prava (Bernstein 1997), posebno bavila pokretima kojima se konstituišu identitetski zasnovane

¹⁹ Strategija se može najšire odrediti kao plan sastavljen za specifičnu svrhu, koji objašnjava i metode koji će se primenjivati u ostvarivanju ciljeva. Taktika je deo strategije i podrazumeva njene detalje i specifične postupke koji se koriste u njenoj primeni. Strategije su, dakle, dugoročne, a taktike kratkoročne.

²⁰ Istraživanja o odnosu građana Srbije prema različitim pitanjima u vezi s LGBT populacijom mogu se pronaći na zvaničnom sajtu GSA. Za uporedni pregled videti izveštaje iz 2007, 2008 i 2009. godine. Pozitivna je činjenica da se, iz godine u godinu, uočava trend povećanja pozitivnog stava kod ispitanika.

²¹ Jedna od retkih LGBT organizacija koja je, počevši od 2000. godine, dobila novac od nekog Ministarstva jeste Kvirija centar. Na konkursu za sufinansiranje projekata u oblasti javnog informisanja Ministarstva kulture, dobila je finansijsku pomoć za projekat svog internet portala.

grupe. Kao primere, navela je ženski pokret prvog i drugog talasa feminizma i pokret za priznavanje prava Afroamerikanaca iz 1960-ih godina. Krajnji cilj ovih pokreta predstavlja društveno i institucionalno priznavanje posebnosti grupa koje su zasnovane na određenom tipu identiteta.

Uopšteno posmatran u ovom ključu, LGBT pokret u SAD 1960-ih godina i u Srbiji od 1990-ih, “govori” u ime LGBT populacije, čije osobenosti, tj. seksualni i rodni identitet, bivaju definisani u odnosu na “normalne” osobine, koje postulira heteronormativni sistem. Aktivizam je, prvenstveno, usmeren ka traženju institucionalne potvrde ovih osobenosti. Pre svega, cilj je da one postanu predmet zakonskih odredaba, koje štite pravni status LGBT populacije kao manjinske grupe. Nadalje, primena ovih odredaba treba da unapredi svakodnevni život gej osoba. U Srbiji, aktivisti većinom ne zahtevaju da gej prava budu izjednačena s pravima heteroseksualaca, već traže usvajanje i poštovanje određenog seta specifičnih zakona koji će važiti samo za LGBT osobe.

Na opisane mehanizme se naslanja i nadovezuje identitet shvaćen kao politička kategorija. Budući da predstavlja uslov za svaku vrstu društvenog aktivizma, kako ističe Bernstin, identitet oblikuje kolektivne interese i prevodi ih u političku akciju. Naime, pošto je LGBT grupa ta koja potražuje izvesna prava, svi kolektivni zahtevi koje aktivisti upućuju moraju se, pre svega, “opravdati” konstitutivnim faktorima grupe – neheteroseksualnom orijentacijom (identitetom) i transrodnim identitetom. Pri tome, aktivisti se pozivaju na određene okolnosti koje bitno negativno utiču na položaj članova grupe, a s obzirom na ovako definisane i uobličene identitete. U pitanju, na primer, može biti činjenica da su gej i transrodne osobe izložene visokom stepenu zakonske diskriminacije i društvene marginalizacije. Svojevrсна politizacija identiteta, koja se u ovom slučaju primenjuje, ogleda se u “nastojanju grupe da artikuliše i politički uobličiti svoje zahteve, s obzirom na izrazito specifične kulturne, društvene, ideološke, političke uslove, u kojima su prava članova grupe dovedena u pitanje, odnosno pod kojima se vrši diskriminacija i marginalizacija pojedinaca, s obzirom na njihov negativno konotiran identitet” (Blagojević 2006, 55).

Jedan od dva osnovna konstitutivna faktora kroz koja se definišu programska načela i ciljevi svih LGBT grupa koje postoje u Srbiji, koja se potom ističu i u njihovom radu, predstavlja upravo svojevrсни identitet – seksualni (istopolna i biseksualna orijentacija) i transrodni, čiji je proces politizacije Bernstin detaljnije analizirala. Drugi faktor iskrsava kao posledica specifičnih kulturnih, ideoloških, političkih i društvenih okolnosti, svojstvenih savremenom srpskom društvu. U pitanju je eliminacija marginalizacije i diskriminacije koju LGBT osobe trpe zbog svog identiteta. Proces politizacije identiteta koji će, kao krajnji ishod, imati eliminaciju diskriminacije, u tom smislu, može se shvatiti kao proizvod i posledica uslova koji postoje u državi u kojoj većinsko stanovništvo ima izrazito negativan stav prema LGBT aktivizmu i ostvarenju ciljeva za koje se aktivisti zalažu.

Kako bi ispunili zadate ciljeve, u svim zemljama, LGBT aktivisti najčešće primenjuju *strategije normalizacije* ili *strategije antinormalizacije*. Primenom strategija normalizacije se nastoji minimalizovati razlika između heteroseksualaca i LGBT osoba, isticanjem sličnosti koje postoje između njih i istovremenim zanemarivanjem njihovih međusobnih razlika. S druge strane, strategije antinormalizacije osporavaju opšteprihvaćene norme, vrednosti i shvatanja o LGBT populaciji i zahtevaju njihovo redefinisane. U osnovi ovih strategija, leže dva različita modela društva i na njima, zapravo, aktivisti zasnivaju strategije koje primenjuju u potraživanju prava. Prvi je etnički model koji se, uglavnom, vezuje za strategije koje su, u SAD, primenjivali aktivisti do 1970-ih godina. On je nekritički prihvatao preovlađujuće shvatanje seksualnosti, konceptualizujući je kroz binarnu opoziciju normativne heteroseksualnosti i nenormativne gej orijentacije (Seidman 1993). Koristeći “različitu ali izjednačavajuću” logiku pokreta za građanska prava, etnički model bio je zamišljen kao strateški način obezbeđivanja jednake ili veće zakonske zaštite za gej subjekte kroz uspostavljanje vidljivih i uklopljenih lezbejskih i gej urbanih zajednica i ozakonjivanjem termina “gej” i “lezbejka” kao kategorija identifikacije” (Džagouz 2007, 70). S vremenom se javlja kritika etničkog modela društva i strategija koje se na njegovim principima baziraju. Kritike, koje su najviše dolazile iz same LGBT zajednice, isticale su da ove strategije esencijalizuju i pretpostavljaju postojanje univerzalnog gej identiteta (Moraga and Anyaldua 1983; Smith 1993).

Od 1970-ih godina, gej pokret u SAD biva organizovan oko analize različitih metoda političke i društvene represije koja se sprovodila nad gej osobama i oko načina kojima bi ta represija mogla biti prevaziđena (Altman 1972; Graham 1995). S tim u vezi, gej orijentacija bila je predstavljena kao identitet nad kojim su represiju vršile heteroseksističke strukture moći, koje su privilegovale rodnu asimetriju, polnu reprodukciju i patrijarhalni nukleus porodice. Za razliku od pokreta homofila, koji se razvijao do 1970-ih godina, pripadnici pokreta za gej oslobođenje smatrali su da sistem ne bi trebalo da radikalno transformišu oni koji su ga izgradili. Gej identitet je bio predstavljan kao revolucionaran. Nije se, naime, težilo društvenom priznanju i uspostavljanju gej identiteta kao manjinskog, što je nastojao etnički model, već se zahtevalo odbacivanje društvenih institucija koje su marginalizovale i patologizovale gej orijentaciju (Seidman 1994). Usvojivši retoriku revolucije, koju su koristili i drugi društveni pokreti tog doba, pokret za gej oslobođenje je preuzeo agresivniju i nepomirljiviju strategiju od one koju je zastupao pokret homofila (D’Emillio 1983). Postepeno napuštanje strategija normalizacije i usvajanje strategija antinormalizacije, koja se zasniva na radikalnoj kritici uspostavljenih normativnih polnih i rodnih uloga i ima za cilj sveobuhvatnu transformaciju društvenih struktura i vrednosti, doprinela je da se, unutar gej pokreta, artikulišu i drugi identiteti - biseksualni i transrodni (dreg-kraljice, transvestiti i transseksualci), kao i da se organizuju

grupe koje su štitile prava ovih osoba (Altman 1972; Wittman 1992; Shelly 1992).

Uopšteno se, dakle, može se reći da, u SAD i Zapadnoj Evropi, politike identiteta, etnički model društva i strategije normalizacije koje se zasnivaju na ova dva koncepta vremenom bivaju zamenjene politikama razlike, liberalističkim modelom društva i strategijama antinormalizacije. Strategije koje su, prilikom potraživanja prava, LGBT aktivisti u Srbiji primenjivali od 2000-ih godina ne mogu se ovako jasno hronološki rasporediti, tj. one ne prate isti tok i ne smenjuju se na isti način kao što je slučaj u SAD i u zemljama Zapadne Evrope. I pored toga što su društvene i političke okolnosti u savremenoj Srbiji bitno drugačije od uslova u kojima je nastao i u kojima se razvijao moderan međunarodni LGBT pokret, pomenute strategije mi predstavljaju korisno analitičko sredstvo, jer su ih aktivisti LGBT organizacija direktno preuzeli od pokreta homofila i pokreta za gej oslobođenje i, prilagođene lokalnim okolnostima, primenjuju ih u akcijama potraživanja prava.

Logika i mehanizam strategija normalizacije leže u osnovi principa rada nekih LGBT organizacija u Srbiji. Tako, na primer, jedno od osnovnih načela GSA glasi da nijedna seksualna orijentacija ne sme biti prepreka ujedinjenju i zajedničkom radu svih pojedinaca u izgradnji tolerantnog društva.²² U *Manifestu*, GSA poziva heteroseksualce da, zajedno s gej osobama, grade društvo zasnovano na solidarnosti, nenasilju, toleranciji i ravnopravnosti, u kojem niko neće trpeti diskriminaciju zbog svoje seksualne orijentacije. Zastupanje principa etničkog modela društva kojima se, između ostalog, teži tome da svojevrsni gej identitet, koji je uzet kao konstitutivni element manjinske grupe, bude institucionalno priznat, što se smatra jednim od preduslova garancije poštovanja građanskih prava lezbejki i gej muškaraca, zapravo, dominira u zahtevima LGBT aktivista u Srbiji. Bilo da se radi o programima, zvaničnim saopštenjima ili javnim nastupima aktivista, neprestano se naglašava status gej osoba kao manjinske grupacije koja je, zbog toga, potencijalno ugrožena i naročito ranjiva.²³ Kroz primenu strategija normalizacije, ističe se da bi prava LGBT osoba trebalo izjednačiti sa pravima heteroseksualaca. Doduše, obično se ne traži izjednačavanje svih, nego samo osnovnih prava, koja su definisana kao: pristup pravdi i vladavina prava, garantovanje bezbednosti, prevencija i borba protiv nasilja, zabrana diskriminacije, pristup obrazovanju i socio-ekonomska stabilnost. LGBT grupe se,

²² *Manifest* GSA je dostupan na: <http://gsa.org.rs/o-nama/manifest/>.

²³ www.24sata.rs/vesti/aktuelno/vest/gej-strejt-alijansa-pokrenula-kampanju-tvoj-glas-tvoje-sutra/124721.html, <http://labris.org.rs/o-labrisu/>, www.yucom.org.rs/upload/vestgalerija_36_4/1350333945_GS0_15102012_saopst-en-je_zlocin_iz_mrznje_u_radnom_tekstu_Zakona_o_izmenama_i_dopunama_KZ.pdf.

uglavnom, slažu o obimu prava koja bi trebalo garantovati LGBT osobama. Na primer, kao jedno od svojih načela i principa rada, GSA ističe načelo ravnopravnosti, koje podrazumeva da su “sve građanke i građani ravnopravni pred zakonom i da imaju jednaka socijalna, politička, ekonomska, verska, nacionalna, rasna, kulturološka, materijalna, zdravstvena i ostala prava i obaveze bez obzira na bilo koje lično svojstvo”. Doduše, dalje u *Manifestu* se, bar što se nivoa zakonske regulacije tiče, insistira samo na zakonskom regulisanju istopolne bračne zajednice, a ne na potpunom izjednačavanju prava gej osoba i prava heteroseksualaca, kao što bi se možda moglo očekivati s obzirom na prethodni deo tog dokumenta. U svom program, Labris se, načelno i samo uopšteno, zalaže za “rad na promeni zakonodavstva, kojim bi se uvažila prava istopolno orijentisanih osoba”.²⁴ Međutim, u javnim nastupima predstavnici/e Labrisa obično zahtevaju usvajanje zakona koji će omogućiti osobama istog pola da, na osnovu registrovanog partnerstva, uživaju ista prava kao i heteroseksualni parovi (nasledna prava, pravo na podelu imovine u slučaju raskida partnerstva, pravo da svoje gej partnere posećuju u bolnicama, zatvorima i sl.), da gej osobe budu bezbedne i zaštićene od diskriminacije, kao i da im se omogući obrazovanje i socio-ekonomska stabilnost.²⁵

Strategija normalizacije u potraživanju prava funkcioniše tako što se, najpre, izdvoji određena karakteristika koja je zajednička LGBT osobama i nekoj većinskoj grupi čijim su članovima zagantovana ona prava za čije se ispunjenje gej aktivisti bore. Najčešće su to heteroseksualci. Njima i gej osobama može se smatrati zajedničkim to što predstavljaju samo dve varijacije unutar iste kategorije – seksualne orijentacije. Potom se činjenica da su pripadnicima grupe sa kojom se vrši poređenje, u ovom slučaju heteroseksualnoj većini, garantovana neka prava koja su uskraćena LGBT populaciji (recimo, pravo na sklapanje braka, koje je značajno, jer implicira i mnoga druga prava za supružnike) koristi kao jedan od glavnih argumenata u postavljanju zahteva LGBT aktivista.²⁶ Logika zahteva u konkretnom slučaju prati sledeću putanju: iako povlašćena grupa (heteroseksualci) i diskriminisana grupa (gej osobe) predstavljaju samo različite varijetete unutar šire kategorije seksualne orijentacije, jednoj kategoriji su uskraćena prava, samo zato što je ona koncipirana kao nenormativna seksualnost.

²⁴ *Statut* Labrisa, dostupno na: <http://labris.org.rs/statut-labrisa/>.

²⁵ <http://mondo.rs/a245571/Info/Drustvo/Labris-Gej-populaciji-ugrozena-ljudska-prava.html>, <http://www.novimagazin.rs/vesti/labriszakon-o-istopolnim-zajednicama-nije-legalizacija-gej-brakova>, <http://labris.org.rs/predstavljanje-modela-zastite-prava-i-unapredenja-kvaliteta-zivota-lgbtiq-osoba-u-srbiji/>.

²⁶ http://www.b92.net/zivot/licni_prostor.php?yyyy=2010&mm=10&dd=08&nav_id=464037.

Identifikacija članova LGBT grupe s pripadnicima drugih manjinskih grupa predstavlja još jedan mehanizam na osnovu kojeg funkcionišu strategije potraživanja prava. Pri tome se, kao polazna osnova zajedničke identifikacije više različitih grupa, uzima činjenica da su njihovi pripadnici izloženi raznim oblicima diskriminacije i marginalizacije. Tako se, u izjavama aktivista u Srbiji, često može čuti pozivanje na status i identitet koji LGBT populacija deli s pripadnicima drugih diskriminisanih društvenih grupa.²⁷ Grupe sa kojima se, u tom slučaju, vrši identifikacija su one čiji članovi trpe diskriminaciju po određenom osnovu: rodnom identitetu (žene), zbog posedovanja telesnog nedostatka (osobe sa posebnim potrebama), etničke pripadnosti (Romi), nepovoljnom ekonomskom i društvenom statusu itd.²⁸ Činjenica da su članovi nabrojanih grupa diskriminisani samo zbog posedovanja određenih osobina postaje osnov borbe za eliminaciju diskriminacije i izjednačavanje njihovih prava s pravima grupa koje se takođe identifikuju po nabrojanim osnovama, ali čiji status u društvu nije diskriminisani (heteroseksualci, ljudi bez telesnih nedostataka, muškarci itd.). Opisanu strategiju zajedničke identifikacije aktivisti zasnivaju na politici razlike, konceptu koji se bazira na ideji o suživotu različitih identitetskih grupa koje će, kroz egalitarn pristup institucijama moći punopravno da realizuju svoja prava i potrebe. Uopšteno se može reći da primena ovog koncepta pomaže da se kolektivni identitet prevedu u okvire političke akcije, pri čemu se teži društvenom uvažavanju Drugog i povećanju njegove javne prisutnosti (Tebble 2002). Politika razlike predlaže tzv. "tretman različitosti" ili načelo posebnog zastupanja, čiji je cilj uvećanje broja i uticaja predstavnika diskriminisanih grupa u institucionalnim telima, kao i pravedan zakonski tretman ovih grupa, a sprovodi se posredstvom tri javna institucionalna mehanizma:

1) samoorganizacije, koja se ispoljava kroz međusobnu razmenu (sličnih) iskustava pripadnika date grupe, čime se osnažuje kolektivni identitet koji grupu i drži na okupu;

2) dijaloga društvene grupe sa institucionalnim organima;

3) ulaganja veta na one odluke koje grupu stavljaju u nepovoljan zakonski i društveni položaj, čime je pripadnicima marginalizovanih grupa data formalna moć da učestvuju u procesima donošenja odluka.

U 2008. godini, osnovana je Koalicija protiv diskriminacije, koju su činile grupe za zaštitu ljudskih prava, prava manjina, osoba sa hendikepom, različitih marginalizovanih i socijalno isključenih grupa, kao i dve grupe koje

²⁷

http://www.slobodnaevropa.org/content/tema_sedmice_diskriminacija/1506295.html, <http://www.blic.rs/Vesti/Drustvo/211548/Labris-Priznanje-i-zaljenje>, <http://old.kontra-punkt.info/print.php?sid=57425>.

²⁸ Organizatori Parade ponosa 2010. godine, na primer, pozivali su sve marginalizovane društvene grupe da prisustvuju ovoj manifestaciji i na taj način „podsete“ javnost na svoje postojanje.

se bore za zaštitu LGBT prava – Gayten LGBT i Labris. Ova koalicija predstavlja jedan od primera kako koncept politika razlike funkcionise u praksi, budući da je uspela da, kroz njegova osnovna načela, uspostavi širu identitetsku osnovu za različite diskriminisane grupe koje, kroz saradnju sa medijima, predstavnicima vlasti i javnih institucija, organizacijama civilnog društva i javnim ličnostima, treba da rade na ostvarenju zajedničkih ciljeva, definisanih kao “dostizanje demokratskih vrednosti i standarda modernog društva, kroz zalaganje za principe jednakosti, ravnopravnosti i afirmaciju ideje zabrane diskriminacije”.²⁹

Još neki aspekti borbe LGBT aktivista u Srbiji mogu se sagledavati kroz koncept politike razlike. Na primer, od 2000. godine, predstavnici GSA, Labrisa i Kvirije upućuju javne zahteve predstavnicima vlasti i nadležnima koji su zaposleni u različitim institucijama (sudstvu, policiji, poverenicima za zaštitu ravnopravnosti i sl.) da se poveća društvena i zakonska vidljivost LGBT populacije, kao i da ima tretman koji će biti oslobođen zakonskih i građanskih restrikcija.³⁰ Istovremeno se započinje i s praksom organizovanja tribina i predavanja, čiji je cilj edukacija javnosti o nekim od ključnih LGBT pitanja (gej pravima i slobodama, neophodnosti povećanja tolerancije i smanjenja homofobije i sl.) što se, pored upućivanja zahteva nadležnim organima, shvata kao jedan od koraka koji vodi destigmatizaciji LGBT identiteta.³¹ Naime, budući da se stigmatizovani seksualni identitet ne shvata samo kao stvar nediskriminatorne zakonske forme, odnosno ne ulazi isključivo i samo u oblast prava i politike, već je prožet i brojnim kulturno oblikovanim pretpostavkama, aktivisti u Srbiji ne upućuju zahteve samo donosiocima odluka, već se obraćaju kontradiktornoj javnosti koja im, na primer, često, s jedne strane, formalno gledano, ne limitira slobodu izbora, dok s druge strane, zahteva da ispoljavanje svoje seksualne orijentacije ograniče na privatnu sferu (svoj dom).³² Neke od veoma prisutnih kulturnih

²⁹ <http://www.stopdiskriminaciji.org/linkovi>.

³⁰ <http://www.24sata.rs/vesti.php?id=70093>.

³¹ Pomenuću neke od ovih tribina. U toku 2013. godine, na tribinama pod nazivom “Parada i politika” i “Gej prava su naša prava”, raspravljalo se o svrsi održavanja Parade, njenim organizacionim elementima, gej pravima kao delu korpusa ljudskih prava, nasilju s kojim se LGBT osobe suočavaju u svakodnevnom životu i sl. Od 2009. godine, jednom godišnje se, u Domu omladine u Beogradu, organizuje petodnevni festival kratkih, igranih i dokumentarnih filmova koji se bave gej, lezbejskim, biseksualnim, transesksualnim, transrodnim i kvir temama. Festival nosi naziv *Merlinka* i cilj mu je da “kroz filmsku umetnost promoviše gej-lezbejska prava i utiče na smanjenje homofobije u sprskom društvu”. Videti: <http://merlinka.com/o-festivalu/>.

³² Stav da izražavanje seksualne orijentacije gej osobe treba da ograniče samo na svoj dom često se može čuti u javnosti u Srbiji. On se kreće od naizgled tolerantnog stava koji se može sumirati rečenicom “neka rade u svojoj kući šta žele, ne želim to da gledam na ulici”, do otvoreno netolerantnog. Argument da je seksualnost privatna

pretpostavki u srpskom društvu o gej orijentaciji glase da ona predstavlja telesno-psihološki poremećaj, fazu konfuzije u razvoju identiteta, posledicu pogrešnog vaspitanja, greh, "uvoz sa Zapada" itd. (Vučaj 2009).³³

Kao diskriminisana manjinska grupa u Srbiji, LGBT populacija se svakodnevno susreće sa nasiljem u svim sferama života - u porodici i školi, na poslu i javnim mestima, tako da LGBT predstavnici insistiraju i na poštovanju postojećih zakonskih rešenja koja pružaju precizne mehanizme zaštite od diskriminacije. Zahteve koji polaze od činjenice da LGBT populacija predstavlja manjisku diskriminisanu grupu u društvu i čiji je cilj da ovaj status LGBT populacije poboljšaju aktivisti u Srbiji zasnivaju uglavnom na strategijama antinormalizacije. U ovom slučaju, one podrazumevaju osporavanje negativnih opšteprihvaćenih normi, vrednosti i shvatanja o LGBT populaciji, kao i zahtevanje njihovog redefinisavanja. Ovim strategijama se osporavaju dominantni diskriminišući diskursi (naučni, pravni, religijski³⁴ i sl.) o seksualnosti LGBT osoba, koji istopolnu seksualnu orijentaciju koncipiraju kao odstupanje od pozitivno konotirane heteroseksualnosti (Marić 2005; Toševski 2004). Osnov je, dakle, kvir politika, koja odbacuje mehanizam esencijalizovanja identiteta, koji leži u osnovi politike identiteta, jer se smatra da prihvatanje i reprodukovanje dominantnog diskursa o LGBT osobama, budući da je često homofobičan, vodi daljoj stigmatizaciji gej osoba.

stvar svake osobe, iako, na prvi pogled može da deluje kao tolerantan, u sebi krije veliku dozu netolerancije prema oblicima ponašanja koji odstupaju od društveno pozitivno vrednovanih praksi. Naime, to bi značilo da se tolerišu samo oni slučajevi koji se ne dešavaju na javnim mestima, kao i da ne postoji problem u vezi s tim šta neko radi u svojoj kući, ali onog trenutka kada ta osoba uđe u domen javnog, ne postoji tolerancija prema njenoj različitosti. U ovom slučaju, postoji široko slaganje oko toga šta jeste, a šta nije dozvoljeno ispoljavati u tom domenu. Negativnu reakciju kod gej aktivista naročito je izazvala izjava Dragana Đilasa, nekadašnjeg gradonačelnika Beograda, iz 2009. godine, da je seksualnost svakog pojedinca privatna stvar i da njeno izražavanje treba da ostane između četiri zida. Ovo nije usamljena izjava među srpskim političarima, pošto se, od njih, često može čuti upravo takav odgovor, kada su upitani za stav o Paradi. Videti: www.blic.rs/Vesti/Drustvo/211249/Djilas-Parada-nece-doneti-nista-dobro-organizatorima, <http://srbin.info/2014/07/12/palma-gejevi-nek-rade-u-cetiri-zidasta-hoce-javno-ne-mogu-da-uznemiravaju-ljude/> i <http://www.vesti.rs/Parada-ponosa/NE-TREBA-NAM-PARADA.html>.

³³ Videti: <http://gsa.org.rs/wp-content/uploads/2012/04/GSA-izvestaj-2010.pdf>.

³⁴ Kao uticajan medij koji prenosi homofobične religijske stavove izdvojila bih novine *Pravoslavlje*, koje izdaje Patrijaršija SPC. U njima je primetan izuzetno negativan stav prema gej orijentaciji, gej osobama i održavanju Parade. Kao primere koji dobro oslikavaju ovakav stav, izdvajam tekstove iz sledećih brojeva: 936, 961, 990 i 1015. Videti: <http://pravoslavlje.spc.rs/broj/936/tekst/greh-ili-zivotni-stil/>, <http://pravoslavlje.spc.rs/broj/961/tekst/tranzicija-i-gubitak-identiteta/>, <http://pravoslavlje.spc.rs/broj/990/tekst/odumiranje-porodice/> i <http://pravoslavlje.spc.rs/broj/1015/tekst/pravoslavlje-u-dijalogu/>.

Kroz dekonstrukciju gej i lezbejskih identiteta, odbacuju se dominantna društvena i kulturna gledišta o LGBT osobama.

Paralelno se, međutim, primenjuju i već pomenute strategije normalizacije, koje se zasnivaju na politici identiteta, tačnije, konceptu strateškog esencijalizma, koji je iz nje potekao. Njegova primena podrazumeva da se, prvo, karakteristike grupe uopštavaju i predstavljaju kao podjednako važeće za sve njene članove. Potom se ovom skupu osobina pripisuje određeni tip identiteta koji biva definisan kroz esencijalističke kategorije. Ovako definisan identitet osoba koje su obuhvaćene kategorijom LGBT biva politizovan, tj. on postaje osnov i “opravdanje” za akcije potraživanja određenih prava.³⁵ U Zapadnim zemljama se, naročito od 1970-ih godina, strategija esencijalizacije identiteta pokazala uspešnom u zagovaranju priznavanja registrovanog istopolnog partnerstva i postavljanju zahteva za usvajanje dece od strane gej parova. Na “činjenici” da gej identitet predstavlja nepromenljivu kategoriju, dakle, na esencijalizovanoj kategoriji identiteta, LGBT aktivisti zasnivaju strategije koje primenjuju u upućivanju zahteva predstavnicima sva tri sektora vlasti u Srbiji (zakonodavnoj, izvršnoj i sudskoj), bilo da se LGBT prava i položaj koncipiraju kao političko ili kao društveno pitanje.³⁶

U zavisnosti od toga kome su upućeni, ovi zahtevi bivaju i različito konceptualizovani. Kada se aktivisti obraćaju donosiocima zakona, njihovi zahtevi se mogu posmatrati u kontekstu ideološke polarizacije političkih partija u Srbiji (na proevropske i one koje se grubo mogu svrstati u desni blok). U tom slučaju, ostvarenje LGBT prava aktivisti vide kao poštovanje proevropskih vrednosti, koje, u formalnom smislu, od 2000. godine, podržavaju i vladajuće koalicije u Srbiji. Implementacija pravnih normi koje se tiču prava seksualnih i rodnih manjina kao uslova evrointegracija ništa, pak, ne govori o njihovoj primeni u praksi. Ukoliko se zaustavimo samo na čitanju usvojenih zakonskih propisa, to može stvoriti predstavu o veoma povoljnoj situaciji za LGBT populaciju, dok je realnost sasvim drugačija. Kako pokazuju izveštaji, ove pravne norme se, često, uopšte ne primenjuju.³⁷

³⁵ Meri Bernstin (Mary Bernstein) na sledeći način opisuje politiku identiteta: „Politika identiteta se bazira na esencijalizovanom i fiksiranom pojmu identiteta. Kada se radi o gej populaciji, istopolna seksualna orijentacija se vidi kao fiksna, bilo da se shvata kao rezlutat prirode (gena, hormona) ili kao rezultat kulture (socijalizacije)“ (Bernstein 2002). Bernstin napominje da, kada posmatramo istoriju LGBT aktivizma, postaje jasno da su LGBT organizacije morale da politizuju i esencijalizuju identitet kako bi zadobili političku moć i unapredili zakonski i društveni položaj LGBT osoba.

³⁶ U najvećem broju slučajeva, aktivisti u Srbiji istopolnu seksualnu orijentaciju i gej identitet objašnjavaju rezultatom specifičnosti prenatalnog razvoja (delovanja gena i hormona) i uticajima socijalizacije.

³⁷ *Godišnji izveštaj o stanju ljudskih prava LGBT osoba u Srbiji 2011, 2012; Godišnji izveštaj o položaju LGBTIQ populacije 2011, 2012.* Videti: <http://gsa.org.rs/wp->

Komentar Bobana Stojanovića, aktiviste Kvirija centra, da prepreku u sprovođenju proklamovanih načela predstavljaju “inertnost sistema i sporost pravosuđa”³⁸ možda najbolje odsljikava stav celokupne LGBT zajednice u Srbiji o radu nadležnih organa na poboljšanju položaja LGBT osoba. Ipak, ne treba izgubiti iz vida činjenicu da je Srbija članica mnogih međunarodnih organizacija, čime se, kao država, obavezala na poštovanje ljudskih prava u čiji domen ulaze i prava LGBT osoba. Ovo obavezivanje povlači za sobom i mogućnost da država, ukoliko ne postupa po usvojenim međunarodnim konvencijama, koje, u formi obavezujućih akata, kroz preporuke i deklaracije, zabranjuje diskriminaciju na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta, trpi određene sankcije, što predstavnicima vlasti, pretpostavljam, svakako nije u interesu.

Kada je reč o zakonodavnoj vlasti, LGBT aktivisti, kao svoje glavne saradnike, vide predstavnike “prozapadnih” političkih partija. Problem je, međutim, što od 2000. godine, ove stranke retko samostalno formiraju vladu, odnosno najčešće obrazuju koaliciju i s onim strankama koje više naginju desnom bloku, a koje pretežno imaju negativne stavove o LGBT populaciji. Postojala su, dakle, neslaganja i između koalicionih partnera u Vladi. Tako je, na primer, Dragan Marković Palma, predsednik stranke Jedinствена Srbija i član vlade oformljene 2008. godine, inače poznat po svojim homofobičnim stavovima, svojevremeno negodovao da neće dozvoliti da ga EU prevaspitava i da ako EU traži da se priznaju prava LGBT populaciji, „pre će da ostane da čuva ovce u Srbiji“, nego što će joj se pridružiti.³⁹ U istom vremenskom periodu, tj. od 2000. godine, predstavnici većine partija opozicije su se konstantno otvoreno protivili ispunjenju zahteva LGBT organizacija, s tim što njih, za razliku od predstavnika vladajućih koalicija, LGBT aktivisti nikad i nisu videli kao svoje saradnike.

Principi koji leže u osnovi demokratskog društva, čiju izgradnju predstavnici vlasti od 2000. godine vide kao svoj prioritetan cilj, garantuju

content/uploads/2012/05/GSA-izvestaj-2011.pdf, <http://gsa.org.rs/izvestaji/GSA-izvestaj-2012.pdf>,

<http://labris.org.rs/wp-content/uploads/2013/08/Godi%C5%A1nji-izve%C5%A1taj-o-polo%C5%BEaju-LGBTIQ-populacije-u-Srbiji-2011..pdf> i http://labris.org.rs/wp-content/uploads/2013/07/izvestaj2012SR_web.pdf.

³⁸ Videti: <http://www.vreme.co.rs/cms/view.php?id=1104989>. Ovaj stav dele i predstavnici drugih LGBT organizacija u Srbiji: Labrisa, GLIC i GSA. Oni ga ističu u javnim nastupima i godišnjim izveštajima, u kojima iznose podatke i o implementaciji zakonskih akata koji štite prava LGBT populacije. Videti: <http://www.mojaevropa.rs/aktuelnosti/intervju/dragana-vuckovic-povorka-ponosa/>, <http://labris.org.rs/kampanja-ljubav-je-zakon/>, <http://azdejkovic.com/blic-drzava-u-strahu-od-huligana/> i

http://www.slobodnaevropa.org/content/freedom_house_srbija/1928552.html.

³⁹ http://www.mondo.rs/s126754/Info/Info/Srbija/Palma-Bolje_nam_je_da_cuvamo_ovce_u_Srbiji.html.

ravnopravan položaj LGBT i heteroseksualne populacije. Ukoliko državni organi ne potvrđuju ove principe u praksi, biće izložene kritikama i institucionalnim pritislima od strane različitih društvenih aktera da to učine. Jedna od osnovnih strategija kojoj LGBT aktivisti pribegavaju u potraživanju prava sastoji se u ukazivanju na to da, ukoliko Srbija želi da bude demokratska država u kojoj će svi građani biti ravnopravni, nadležni organi će morati da rešavaju i probleme sa kojima se suočava LGBT populacija. Gledano iz tog ugla, LGBT organizacije predstavljaju svojevrsan regulator demokratije, jer insistiraju na donošenju zakona koji će štititi prava LGBT kao manjiske i ugrožene populacije⁴⁰, kao i na tome da se važeći akti koji garantuju izvesna prava LGBT osobama sprovode (Ustav, Antidiskriminacioni, Krivični i Zakon o javnom okupljanju).

U cilju unapređenja saradnje s civilnim sektorom, 2010. godine, osnovana je služba Poverenika za zaštitu ravnopravnosti, koja predstavlja “nezavisni, samostalni i specijalizovan državni organ (...) čija je misija iskorenjivanje svake diskriminacije i doprinos izgradnji tolerantnog društva u kome svi uživaju jednaka prava i imaju jednake mogućnosti.”⁴¹ Poverenik “sprovođi postupak po pritužbama u slučajevima diskriminacije osoba ili grupe osoba koje povezuje isto lično svojstvo (...), prati sprovođenje zakona i drugih propisa (...), on preporučuje organima javne vlasti i drugim licima mere za ostvarivanje ravnopravnosti”, tako da saradnju s ovim telom LGBT aktivisti shvataju kao jedan od glavnih institucionalnih mehanizama koji im omogućava da izvrše institucionalni pritisak na državne organe i, na taj način, poboljšaju svoj pravni i društveni položaj. Pored toga, ova služba predstavlja i primer realizacije politike razlike, odnosno njenog načela posebnog zastupanja, o kojem je bilo reči u prethodnom delu teksta. Dosadašnji komentari i izveštaji LGBT grupa su pokazali da su LGBT aktivisti zadovoljni saradnjom koju ostvaruju s Poverenikom.⁴²

Efikasnost izvršne i sudske vlasti pokazuje, između ostalog, u kojoj meri je država spremna da sprovodi svoje zakone. Pošto ona često u tome ne uspeva, i izvršna i sudska vlast se nalaze na meti kritika LGBT organizacija. Jedan od primera koji ilustruje navedeno jeste svaljivanje najvećeg dela od-

⁴⁰ Kao primer takvih nastojanja, mogu se navesti inicijative LGBT aktivista za izmenu važećeg Porodičnog zakona koje idu u pravcu zakonskog priznavanja istopolnog braka. Prve inicijative ove vrste su se javile 2001, a jedna od poslednjih je ona iz februara 2011. godine, koju je pokrenuo GLIC. Većina političkih partija u Srbiji (DS, SNS, SPS, DSS, NS) ne podržava ove inicijative. Videti: <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.69.html:314807-Gejevi-bez-burme>.

⁴¹ <http://www.ravnopravnost.gov.rs/rs/%D0%BE-%D0%BD%D0%B0%D0%BC%D0%B0>.

⁴² *Godišnji Izveštaj GSA 2012, Godišnji Izveštaj Labrisa 2012*. Videti: <http://gsa.org.rs/izvestaji/GSA-izvestaj-2012.pdf> i http://labris.org.rs/wp-content/uploads/2013/07/izvestaj2012SR_web.pdf.

govornosti zbog neodržavanja Parade 2009. godine na policiju, koja je, smatrala je većina LGBT aktivista, otkazana jer MUP nije mogao da garantuje bezbednost učesnicima skupa.⁴³ Strategije koje se odnose na Paradu najčešće polaze od činjenice da u Srbiji važi antidiskriminacioni, ali i ostali zakoni koji pružaju pravnu osnovu za njeno održavanje.⁴⁴ Polazeći od toga, aktivisti bitan deo odgovornosti, bilo da se ona odnosi na organizacione pripreme oko održavanja zakazane Parade ili, recimo, na propale pokušaje da se ona održi, odnosno otkazivanje prvobitno zakazane Parade, svaljuju na državne organe za koje se tvrdi da nisu sposobni i spremni da primenjuju važeće zakone. Budući da Parada u Srbiji biva koncipirana najpre kao pravno-političko pitanje, ova strategija nametanja odgovornosti na državne organe (što nikako ne znači i da se čitav teret oko organizovanja Parade prebacuje na državu; naprotiv, najveći deo organizacionih aktivnosti oko nje sprovode LGBT aktivisti) testira demokratski potencijal Srbije. Demokratija se, kako aktivisti ističu, ogleda u spremnosti države i društva da poštuju seksualne i rodne različitosti koje postoje između građana Srbije i da tu spremnost iskažu i dokažu kroz svoju borbu protiv svih vidova diskriminacije.⁴⁵

Služeći se strategijom dovođenja u pitanje moći države da primeni monopol legitimne fizičke prinude nad svima koji ne poštuju njene zakone i strategijom kritike popuštanja pred grupama koje otvoreno pozivaju na opstruisanje njenog funkcionisanja, LGBT aktivisti ističu da ne mogu pojedine grupe koje se najviše protive održavanju Parade (Obraz, 1389, Dveri) da, polazeći od svojih afiniteta, odlučuju koja prava (ne) treba dati LGBT populaciji. Ilustracija za to su događaji koji su prethodili datumu za koji je bilo najavljeno održavanje Parade, 2009. godine, i dešavanja koja su usledila nakon toga. LGBT predstavnici su upućivali javne pozive političarima da prisustvuju Paradi. Međutim, ona je te godine otkazana, što je bio povod za oštre kritike na račun rada države, koje su stizale kako od strane društvenih i političkih aktera (Boban Stojanović je, na primer, za otkazivanje optužio tadašnjeg predsednika Tadića, gradonačelnika Beograda Đilasa i ministra unutrašnjih poslova Dačića⁴⁶), tako i predstavnika EU. Državni organi su optužili organizacije Obraz i 1389 da su glavni krivci za neodržavanje Pa-

⁴³ <http://www.politika.rs/rubrike/vesti-dana/Otkazana-Parada-ponosa.lt.html>.

⁴⁴ Radi se o: Krivičnom zakonu koji zabranjuje povredu ravnopravnosti, sprečavanje udruživanja, iznošenje ličnih i porodičnih prilika, povredu ugleda zbog rasne, verske, nacionalne ili druge pripadnosti, rasnu i drugu diskriminaciju, Zakonu o javnom okupljanju, Antidiskriminacionom zakonu i Ustavu.

⁴⁵ <http://labris.org.rs/wp-content/uploads/2013/06/Garancije-medjunarodnih-dokumenata-o-slobodi-mirnog-okupljanja-1990.pdf>, <http://www.kurir-info.rs/kvirija-parada-je-test-za-demokratiju-clanak-50478>, <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/Dru%C5%A1tvo/1400832/Debata+o+%22Paradi+ponosa%22>.

⁴⁶ Neodržavanje Povorke ponosa pokazalo nemoć Vlade Srbije, *Borba*, 21. septembar 2009.

rade, što je iskorišćeno kao povod za zabranu prve od njih. Aktivisti su naglašavali da je država kapitulirala pred nasilnicima, jer je otkazivanjem poslala poruku da njeni građani nisu jednaki, na šta je tadašnja ministarka pravde odgovarala da nijedan pojedinac ili grupa nisu jači od države i da čak i oni koji prete ne mogu da ugroze njen funkcionisanje (održavanje Parade). U svetlu izrečenog, postavlja se pitanje nije li samo otkazivanje Parade kapitulacija države pred onima koji prete da ugroze njeno funkcionisanje. Ovakav postupak vlasti zapravo može značiti da ona nije ni želela da se skup održi, jer ga u suprotnom ne bi otkazala (budući da je tvrdila da je u stanju da se "obračuna" sa onima koji prete).

Kao odgovorne za rešavanje problema s kojima se suočava LGBT populacija u Srbiji LGBT aktivisti vide sledeća ministarstva: za ljudska i manjinska prava; unutrašnjih poslova, pravde i državne uprave; prosvete, nauke i tehnološkog razvoja; omladine i sporta; zdravlja. S obzirom na ovu listu, očigledno je da se problemi LGBT populacije moraju dugoročno rešavati. Zadak Ministarstva zdravlja je da, kroz svoj odnos prema gej osobama, potvrdi stav da istopolna seksualna orijentacija nije bolest, koji je Srpsko lekarsko društvo usvojilo 2008. godine.⁴⁷ Ministarstvo prosvete ovaj stav treba da promovise kroz obrazovni program i da se, najpre, pobrine za to da se homofobični elementi uklone iz udžbenika, što je, tokom 2014. godine, na nekim spornim primerima i učinjeno⁴⁸.

Sudstvo je, takođe, na udaru kritika LGBT aktivista, jer često ne procesuiru prekršioce Ustava i zakona koji važe u Srbiji, a koji garantuju određena prava LGBT populaciji (zabranu diskriminacije, održavanje Parade itd.).⁴⁹ Naime, dosadašnja sudska praksa u Srbiji je pokazala da se često dešava da se predmeti koji se odnose na LGBT populaciju (za prestupe kao što su: upućivanje uvreda, fizičko nasilje, diskriminacija u zdravstvenim ustanovama, na radnom mestu i sl.) uopšte i ne procesuiraju.⁵⁰ Dešava se, ipak, i suprotno. Na primer, 2011. godine, Mladen Obradović, vođa organizacije *Obraz*, osuđen je na dve godine zatvora zbog koordinisanja napada na učesnike Parade 2010. godine. On je svoj negativan stav prema Paradi

⁴⁷ *Dopis Psihijatrijske sekcije Srpskog lekarskog društva* 2008.

Srpsko lekarsko društvo – Istopolna orijentisanost nije bolest, Labris, Saopštenje za javnost, 16. maj 2008. Videti: <http://www.stopdiskriminaciji.org/arhiva/srpsko-lekarsko-drustvo-istopolna-orijentisanost-nije-bolest>.

⁴⁸ <http://www.e-novine.com/drustvo/98023-kolski-primeri-homofobije.html>.

⁴⁹ Izveštaji o procesuiranju osoba odgovornih za nasilje nad LGBT populacijom mogu se pročitati na zvaničnom sajtu GSA: <http://www.gsa.org.rs/izvestaji/>.

⁵⁰ Jedna od prvih presuda u korist LGBT populacije u Srbiji jeste ona izrečena dnevnom listu *Press*, početkom juna 2011. godine. GSA je 14. jula 2009. godine, na osnovu Zakona o zabrani diskriminacije i Zakona o javnom informisanju tužila ovaj dnevni list, jer je, na svojoj internet stranici, objavio uvredljive komentare čitalaca na račun LGBT populacije, koji su se javili kao reakciju na tekst „Biću gej ikona“.

opravdavao razlozima moralne prirode.⁵¹ GSA se oglasila povodom ove presude, ocenjujući da izrečena kazna nije adekvatna, ukoliko se ima na umu količina nasilja viđena na Paradi ponosa, podsećajući da za delo za koje se Obradović tereti Krivični zakon Srbije predviđa kaznu do 12 godina zatvora.

Pored toga što u ih Srbiji konceptualizuju kao pravno-političko pitanje, prava i položaj LGBT populacije aktivisti koncipiraju i kao društveni problem. U delu analize koji sledi ispitaću kako LGBT aktivisti, kroz isticanje u prvi plan određenih problema s kojima se LGBT osobe sreću u svakodnevnom životu i predlaganjem određenih mehanizmima za eliminaciju tih problema, učestvuju u kreiranju predstava i shvatanja da položaj LGBT populacije predstavlja ne samo pravno-politički, već i bitan društveni problem. Pri tome će mi od pomoći biti podela koju je, govoreći o svojoj viziji “šireg seksualnog oslobođenja”, pod kojim podrazumeva transformaciju negativnih društvenih stavova o rodu i seksualnosti, predložio gej aktivista iz Australije Denis Altman (Altman 1972, 58). Ovu podelu smatram analitički korisnom, budući da se, u priličnoj meri, dotiče ključnih tema koje se ističu u prvi plan, u slučajevima i situacijama u kojima položaj i prava LGBT populacije u Srbiji bivaju konceptualizovani kao društveni problem. Altman, naime, identifikuje sledeće ciljeve LGBT aktivizma uopšte: brisanje polnih uloga, transformaciju porodice kao institucije, kraj homofobičnog nasilja, nestanak monolitnih kategorija homoseksualnosti i heteroseksualnosti zarad potencijalne biseksualnosti, razvijanje novog rečnika erotike, shvatanje seksualnosti kao zadovoljstva i odnosa pre nego kao reproduktivne seksualnosti. Altmanova podela će mi pomoći da lakše prepoznam i izdvojim neke od ključnih društvenih problema koji prema viđenju LGBT aktivista u Srbiji otežavaju položaj LGBT osoba.

Takođe ću ispitati da li između LGBT organizacija u Srbiji postoje razlike u pogledu shvatanja prioriteta rešavanja ovih problema i mehanizama putem kojih to treba realizovati: kroz saradnju sa predstavnicima vlasti i civilnog sektora, lobiranjem u medijima i sl. U analizi ću se poslužiti i podelom koju su ponudile Verta Tajlor (Verta Tylor) i Nensi Vitier (Nancy Whittier), koje su, govoreći o procesu formiranja LGBT organizacija, ovaj proces podelile na sledeće faze (Bernstein 1997):

- 1) definisanje granica koje razdvajaju LGBT grupu od heteroseksualne zajednice⁵²;
- 2) postavljanje ciljeva koje aktivizmom treba ostvariti;
- 3) politizovanje i valorizovanje statusa manjinske grupe.

⁵¹ <http://www.blic.rs/Vesti/Hronika/249192/Vodji-Obraza-dve-godine-zatvora>.

⁵² Dženis Irving (Janice Irving) navodi 9 distinktivnih karakteristika koje određena zajednica mora posedovati da bismo je mogli smatrati seksualnom grupom: rodne odnose, seksualne identitete, reproduktivne strategije i ponašanja, seksualni jezik i javni diskurs, ulogu porodice, nereproduktivnu seksualnost, svrhu seksa i uloga zadovoljstva, značenje tela, seksualno nasilje (Bernstein 1997).

Ova podela će mi poslužiti da lakše uočim kako se u prelomnim tačkama konstituisanja, a kasnije i delovanja LGBT organizacija, povodom različitih pitanja, javljaju neslaganja i sukobi, bilo da se ona tiču osnovnih programskih načela bilo da se odnose na konkretne poteze aktivista. LGBT grupe u Srbiji, identitetski gledano, nisu jedinstvene, a neke od osnovnih razlika identitetske prirode, koje počevši od 2000. godine, iskrsavaju, najčešće su rezultat shvatanja da su rodni identiteti gej muškaraca i lezbejki u priličnoj meri nespojivi.⁵³ Namera mi je da, u ovom delu rada, ispitam i analiziram pitanja povodom kojih se javljaju sukobi i frakcije među aktivistima različitih LGBT grupa i kako se, u konkretnim slučajevima, ovi sukobi rešavaju. Po jednom osnovu, sukobi mogu izbijati oko toga da li položaj i prava LGBT osoba prevashodno treba konceptualizovati kao pravno-političko ili kao društveno pitanje. U prvom slučaju, potencijalne linije sukoba LGBT aktivista mogu biti: stepen saradnje koji treba ostvarivati s predstavnicima vlasti i predstavnicima civilnih grupa, primena strategije normalizacije ili strategije anti-normalizacije u opravdanju zahteva, redosled promena pravnih normi i sl. Kada bivaju shvaćena kao društveno pitanje, prava i položaj LGBT populacije predstavljaju povod za sukobe, jer aktivisti najčešće nemaju identičan stav o tome šta su gorući problemi LGBT populacije (homofobija, diskriminacija i nasilje, dominantni javni diskurs o heteroseksualnoj porodici kao jedinoj legitimnoj zajednici i neophodnosti pridržavanja svojevrsnih porodičnih vrednosti koje ona neguje, a koje se kose sa “homoseksualnim moralom i načinom života gej osoba”⁵⁴, patologizacija istopolne seksualne orijentacije i sl.) i kako ih rešavati.

Programski gledano, LGBT grupe u Srbiji se ne razlikuju značajno po shvatanju o tome koji stepen saradnje s predstavnicima vlasti treba ostvariti.

⁵³ Neke od prvih identitetskih podela među LGBT grupama započinju 2000-ih godina, kada se iz Arkadije, grupe koja je zastupala prava gej muškaraca i lezbejki, izdvojila grupa Labris koja ima za cilj “promociju lezbejskih ljudskih prava i lezbejske vidljivosti u društvu”, verovatno procenjujući da će svoje programske ciljeve lakše ostvarivati, ukoliko aktivnosti ograniči samo na lezbejski aktivizam. Inače, ono što generalno otežava lezbejski aktivizam i položaj lezbejki u srpskom društvu jeste činjenica da su lezbejke dvostruko diskriminisane: na osnovu svog rodnog (ženskog) identiteta i zbog svoje seksualne orijentacije (Mršević 2011). Zbog toga, grupe za zaštitu prava lezbejki i grupe za zaštitu ljudskih prava deo svojih aktivnosti (organizovanje radionica, tribina, okruglih stolova) posvećuju suzbijanju predrasuda i eliminaciji pomenute dvostruke diskriminacije. Na primer, organizacija Inicijativa mladih za ljudska prava je, 2012. godine, organizovala diskusiju pod nazivom “Vidljive/nevidljive: prava žena u Srbiji”, na kojoj se raspravljalo i o položaju i javnoj vidljivosti lezbejki u Srbiji, dvostruko diskriminaciji kojoj su one izložene, kao i o rezultatima aktivnosti za unapređenje prava lezbejki.

⁵⁴ <http://fakti.org/serbian-point/kritika-vlasti/dveri-otkazivanje-gej-parade-pobeda-podrocne-srbije-nad-gej-lobistima>, <http://nasisrbija.org/konferencija-za-medije-snp-nasi-obraz-i-zavetnici/>.

Tako, na primer, u *Statutu*, Labris ističe da mu je jedan od ciljeva “lobiranje vladinih i nevladinih organizacija da prihvate lezbejska prava kao deo ljudskih prava” i, za tu svrhu, ona sprovodi akcije “saradnje s nevladinim organizacijama za ljudska prava, u Srbiji i inostranstvu, kao i vladinim institucijama i predstavnicima/cama da prihvate i uključe u svoj rad pravo na seksualnu orijentaciju kao osnovno ljudsko pravo.”⁵⁵ U *Manifestu*, GSA navodi da “političke partije treba da shvate da su odgovorne za rešavanje problema svih građanki i građana, pa i LGBT populacije kao svog glasačkog tela”, ali se, ni u *Manifestu*, ni u *Statutu*, ne navodi konkretno koji stepen saradnje treba ostvariti s predstavnicima vlasti u “izgradnji demokratskog, građanskog i odgovornog društva u kome se poštuju ljudska prava i princip jednakih šansi za sve građane i građanke”.⁵⁶ Saradnja s političkim institucijama, kao deo rada na poboljšanju prava i položaja LGBT populacije, uopšte nije navedena kao jedan od ciljeva GLIC.⁵⁷

Do najupadljivijih neslaganja između LGBT aktivista o stepenu saradnje koji treba ostvariti s predstavnicima vlasti došlo je tokom 2010. godine, nakon što je Boris Milićević, osnivač GSA, izabran za jednog od članova Glavnog odbora SPS-a. U objašnjenju svog političkog angažovanja, Milićević je naveo da je “SPS stranka moderne levice koja se bori za ljudska prava i kojoj je važna inkluzija svih građana (...) proces uključivanja LGBT populacije je svuda komplikovan i GSA podržava svoje članove da se politički angažuju i bore za te ciljeve”.⁵⁸ Većina LGBT aktivista, naročito predstavnici i predstavnice Labrisa, nije se složila s Milićevićevim potezom kao efikasnim načinom u procesu društvene i političke inkluzije LGBT osoba, kreiranja LGBT politika, kao i smanjenja nasilja i diskriminacije nad ovom populacijom.⁵⁹ Azdejković je ovu vrstu političkog angažovanja shvatao kao apsolutno suprotstavljenu metodima i principima gej aktivizma; najpre, zato što je smatrao da to sputava i guši slobodu govora i mišljenja.⁶⁰

Održavanje Parade ponosa je još jedno bitno pravno-političko pitanje oko kojeg nije postojalo slaganje među predstavnicima LGBT organizacija u Srbiji. Koliko je održavanje Parade bitno za unapređenje položaja LGBT osoba istakla sam u prethodnom delu ovog teksta i time se, na ovom mestu, neću ponovo baviti. Zadržaću se, međutim, na činjenici da upravo ova aktivistička nota Parade, od 2000. godine, nije ujedinjavala, kako bi se možda očekivalo, različite LGBT grupe, već naprotiv, predstavljala je jednu od bit-

⁵⁵ <http://labris.org.rs/statut-labrisa/>.

⁵⁶ Član 3. Statuta GSA, dostupno na: <http://gsa.org.rs/o-nama/statut/>.

⁵⁷ http://gayecho.com/glic/?page_id=11.

⁵⁸ <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/223092/Reziser-Srdjan-Dragojevic-clan-Glavnog-odbora-SPS/komentari/2217891/komentar-odgovor>.

⁵⁹ <http://pescanik.net/2014/01/srecna-stara-2014/>.

⁶⁰ <http://www.kurir-info.rs/azdejkovic-necu-da-budem-tomin-potrecko-clanak-68375>.

nih tačaka oko koje su se predstavnici LGBT grupa sporili. Ovi sukobi reflektovali su neslaganja oko toga da li bi Parada uopšte trebalo da se održi, pod kojim uslovima (da li, na primer, treba pristati na uslove koje isključivo predlažu predstavnici vlasti ili LGBT predstavnici ne smeju pristajati na kompromise), u prisustvu kojih državnih zvaničnika itd.⁶¹ Izbijale su i podele na osnovu rodnog identiteta između aktivista – gej muškaraca i lezbejki. Tako je, 2009. godine, u Organizacionom odboru Parade, bio veći broj žena (Odbor su činila 2 muškarca i 6 žena), što je Azdejković okarakterisao kao marginalizaciju gej muškaraca od strane lezbejki.⁶² On se na preuzimanje organizacionih aktivnosti oko Parade od strane žena takođe osvrnuo šalom prisutnom među gej aktivistima da je Parada te godine trebalo da ponese epitet „lez parada“ (skraćeno od lezbejka). Nasuprot tome, 2010. godine, u Organizacionom odboru je bilo više muškaraca, što su aktivistkinje Labrisa, vodeći se opisanom logikom, protumačile kao postepeno uspostavljanje dominacije gej muškaraca nad lezbejkama na gej-lezbejsko aktivističkoj sceni u Srbiji i kao “koncentraciju moći u figurama muških lidera u okviru LGBT pokreta” (Labris 2012:6).⁶³ Naime, budući da se održavanje Parade percipira kao jedan od primarnih cljeva LGBT aktivizma, smatra se da onaj ko učestvuje u njenoj organizaciji i ko pregovara s državnim organima o mogućnosti njenog održavanja ima realnu moć u gej-lezbejsko aktivističkim krugovima. Kao još jedan čin marginalizacije lezbejki, može se protumačiti i slučaj iz 2010. godine, kada je Organizacioni odbor Parade preimenovao opšteprihvaćen akronim LGBT u GLBT, koji je, doduše, kasnije na insistiranje Labrisa, vraćen u LGBT.

Mišljenje da LGBT aktivističku scenu u Srbiji razjedinjuju različiti metodi kojima organizacije za zaštitu prava gej muškaraca, s jedne, i lezbejske organizacije, s druge strane, sprovode svoje ciljeve, u jednom periodu, delili su predstavnici i jedne i druge grupa organizacija. Majda Puača, aktivistkinja Labrisa, optuživala je organizatore Parade 2010. godine da su

⁶¹<http://www.politika.rs/rubrike/Drustvo/Gej-lezbijiski-info-trazi-odlaganje-parade-ponosa.lt.>
[http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2009&mm=09&dd=19&nav_category=11&nav_id=382289.](http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2009&mm=09&dd=19&nav_category=11&nav_id=382289)

⁶² Poklaše se zbog love!, *Kurir*, 2. oktobar 2009. godine. Shvatanje da je identitet gej osoba radikalno drugačiji od identiteta heteroseksualaca leži u osnovi protivljenja Azdejkovića aktivizmu heteroseksualaca u gej pokretu. Identitetske razlike između gej osoba i heteroseksualaca Azdejković vidi kao jedan od glavnih faktora koji ometaju rad LGBT pokreta u Srbiji. Heteroseksualci koji, kako Azdejković navodi, zauzimaju neke od važnih funkcija u gej organizacijama u Srbiji, ne treba da budu na pozicijama na kojima se donose odluke, jer oni ne mogu da znaju prave interese gej osoba (kao što muškarci ne mogu da vode ženski pokret, belci pokret za ostvarenje prava Afroamerikanaca, navodi on) i zato i ne treba da ih zastupaju. Videti: isto.

⁶³ http://labris.org.rs/wp-content/uploads/2013/09/LGBT-populacija-u-tampanim-medijima-u-Srbiji-2012-Jelena-Visnjic-1_.pdf.

postali pioniri u rukama vlasti, koja ih samo koristi da bi dokazala predstavnicima EU svoju spremnost da poštuje prava LGBT populacije. Organizatore Parade iz 2009. godine, koji su većinom bile lezbejke, Puača smatra najzaslužnijim što je ta manifestacija naredne godine uopšte i održana. Naime, ona održavanje Parade vidi kao posledicu velikog broja negativnih reakcija, koje su se javile 2009. godine, zbog propalog pokušaja održavanja skupa i koje su, potom, imale veliki uticaj na promenu odluke vlasti povodom ovog pitanja.⁶⁴ Loša strana ovakvog razvoja situacije je, međutim, smatra ona, to što je fokus pomeren sa ukazivanja na probleme s kojima se u svakodnevnom životu LGBT populacija suočava (a što je cilj koji Parada prvenstveno treba da ispuni) ka predstavljanju javnosti da je održavanje Parade jedan od neophodnih uslova za pristup Srbiji u EU (što svakako nije njena osnovna svrha), postajući tako isključivo političko pitanje. S ovim konstatacijama i kritikama slagao se i Boris Milićević, smatrajući da aktivizam LGBT grupa nikako ne bi smeo da se zadrži samo na uspešno održanoj Paradi, ali i da se Parada mora održati ne zato da bi vlast dokazivala svoju spremnost da pristupi EU, već zato što je to želja LGBT populacije.⁶⁵

Minimum oko kojeg se slažu predstavnici Labrisa, Kvirije, GSA jeste da "Parada ne sme biti sama sebi cilj već sredstvo u borbi za smanjenje nasilja i diskriminacije (...) niti treba da se predstavlja kao događaj koji je jedini važan i jedino što treba LGBT populaciji u Srbiji."⁶⁶ Azdejković je, sve do 2010, bio protiv održavanja Parade. Smatrao je da ona neće učiniti ništa bitno da natera državu da preduzme konkretne korake u unapređenju položaja LGBT populacije, već da će samo dovesti do eskalacije nasilja s obzirom na visok stepen protivljenja održavanju Parade koji postoji među građanima.⁶⁷ Bio je i protiv toga što održavanje Parade predstavlja posledicu pritisaka koje EU vrši na Srbiju, zbog čega zaključuje da "ne postoji iskrena ideja ljudskih prava i ravnopravnosti, već da se sve to koristi za neku trgovinu sa EU."⁶⁸ Slažući se s konstatacijama da Parada predstavlja skup visokog rizika, predstavnici GSA, Labrisa i Kvirije su delili potpuno drugačije gledište od Azdejkovićevog o njenoj ulozi u borbi LGBT populacije kao marginalizovane i manjinske grupe za izjednačavanje njihovih osnovnih prava s pravima heteroseksualaca.⁶⁹ Paradu su, u tom kontekstu, sagledavali kao

⁶⁴<http://www.labris.org.rs/lokal/majda-puaca-uvek-moram-da-budem-na-oprezu.html>.

⁶⁵ http://www.b92.net/info/intervju/index.php?yyyy=2011&nav_id=543968.

⁶⁶<http://gsa.org.rs/2012/04/organizaciji-parade-ponosa-2012-pristupiti-maksimalno-ozbiljno/>.

⁶⁷<http://www.politika.rs/rubrike/Drustvo/Gej-lezbijski-info-trazi-odlaganje-parade-ponosa.lt.html>.

⁶⁸ <http://www.gayecho.com/interview.aspx?id=11182#.Uy0bmKLIrY>.

⁶⁹ Azdejković je, svojevremeno, iznosio kritike na račun organizatora Parade da primaju novac iz inostranstva i lagodno žive od donacija, da ih interesuje samo liderstvo, a ne da rešavaju probleme LGBT populacije. To je postalo jasno kada je

protest koji treba da bude jedna od akcija koje stvaraju tolerantnije društvene i političke uslove za LGBT populaciju. Od 2010. godine, kao što sam već naglasila, ovakvu argumentaciju usvaja i Azdejković, navodeći da je “sprečavanje nereda na državi, a ne na LGBT populaciji”.⁷⁰

Iako su, dakle, u jednom period, postojala neslaganja među njima, s vremenom su LGBT grupe u Srbiji uspele da se usaglase i zauzmu jedinstven stav: da je jedan od prioriteta aktivizma uspešno održana Parada, da ne treba čekati bolje društvene i političke uslove u kojima bi je trebalo organizovati, da političari moraju da pruže jasnu podršku i zajedno s aktivistima učestvuju u pripremama oko održavanja Parade, kao i da tu manifestaciju ne treba dovoditi u vezu sa zahtevima EU, niti je održati zato što je to jedan od uslova za pristupanje EU, već zato što je Srbija kao država i društvo spremna da prihvati osobe drugačije seksualne orijentacije.⁷¹ Ovo jedinstvo je pokazano na Paradi održanoj 2010. godine, na kojoj su zajedno bili prisutni predstavnici svih LGBT organizacija u Srbiji.

U sagledavanju LGBT prava i položaja kao društvenog problema, korisno je najpre pomenuti da je gej i lezbejski pokret za oslobođenje u SAD u početku imao nameru da transformiše represivne društvene strukture, predstavljajući gej seksualne prakse kao legitimne, a ne manje vredne u odnosu na seksualne prakse heteroseksualaca. S vremenom su se ove radikalne strategije počele napuštati u korist etničkih modela (Altman 1982; D’Emillio 1992; Seidman 1993). Slično ovim tendencijama, i aktivisti u Srbiji sasvim retko pribegavaju zastupanju radikalne transformacije opšteprihvaćenih društvenih vrednosti, koja bi se sastojala u iskorenjivanju polnih i rodnih binarnih kategorija. To se može objasniti nepovoljnim zakonskim i društvenim položajem LGBT populacije i, verovatno, procenom aktivista da bi, u takvim uslovima, bilo nerealno i nepopularno tražiti rušenje društvenih kategorija, na kojima je dominantni društveni poredak zasnovan. Zato se zahtevi za priznavanjem jednakih prava koncipiraju s obzirom na postojeći društveni sistem, odnosno u programima LGBT organizacija i njihovom delovanju osobenosti gej osoba u odnosu na heteroseksualce izražavaju se kroz opšteprihvaćene kategorije pola, roda i seksualnosti. Koristeći tzv. “različiti

počelo organizovanje Parade, kada se moglo primetiti da mnogi aktivisti nisu ni znali da objasne šta je cilj održavanja Parade. Azdejković je, takođe, izjavljivao da ga je sramota što je deo srpske aktivističke gej-lezbejske scene, koja svakim danom pokazuje koliko je podeljena unutar sebe, te da će (naredna) Parada pokazati koliko je LGBT pokret u Srbiji slab, a koliko su njegovi neprijatelji jaki. Dragana Vučković, predstavnica Labrisa, ovakve optužbe je odlučno odbacivala, navodeći da gej aktivizam nije pitanje pojedinih organizacija, već čitave LGBT zajednice.

⁷⁰ <http://bobomeal.blog.com/2013/09/09/gejevi-u-klin-vucic-u-plocu/>.

⁷¹ <http://parada.rs/zahtevi-beograd-prajda-2013-vlastima-u-srbiji/>, www.vesti-online.com/Vesti/Srbija/216634/Gejevi-Srbijo-omoguci-Paradu-ponosa-2012-godine.

ali jednaki” logiku pokreta za građanska prava (Džagouz 2007, 70), uglavnom se samo zahteva obezbeđivanje veće zakonske zaštite za gej osobe od one postojeće, iskorenjivanje diskriminacije i nasilja, a ne i radikalno rušenje postojećeg društvenog poretka. Tako, na primer, prema *Manifestu GSA*, između ostalog, ova organizacija treba da radi na “izradi zakonskih inicijativa koje treba da omoguće rešavanje brojnih praktičnih problema s kojima se suočavaju LGBT osobe u svakodnevnom životu”, pri čemu se prihvata određenje LGBT populacije kao osoba nenormativnih seksualnosti i rodni identiteta. Ne dovodi se, dakle, ni kroz načela ni kroz konkretne akcije, u pitanje niti se problematizuje binarna podela homo:hetero, koja bi redefinisana naknadno bila potvrđena i kroz zakonske inicijative koje, budući da se na ovoj podeli ne bi zasnivale, garantovale veći opseg prava osobama koje su sada označene opšteprihvaćenim akronimom LGBT. I Labris insistira na gej:hetero binarnoj podeli, pretpostavljajući postojanje zajedničkog i koherentnog heteroseksualnog, s jedne, i gej identiteta, s druge strane. Prihvataju se, naime, rigidne forme seksualnih identiteta, pa se, tako, gej osobe definišu samo kao muškarci, odnosno žene koje “fizički i/ili emotivno privlače isključivo osobe istog pola”.⁷² Ovakvo esencijalizovanje gej i lezbejskih identiteta koji se isključivo organizuju oko određene seksualne orijentacije prihvataju i ostali LGBT aktivisti.⁷³

LGBT aktivisti ne pribegavaju radikalnijim metodima u svom aktivizmu. Njihovi metodi uglavnom podrazumevaju javno zagovaranje ili podnošenje zakonskih inicijativa koje treba da unaprede pravni položaj LGBT populacije. Pri svemu ovome, najviše se primenjuju strategije normalizacije kroz koje se gej osobe predstavljaju po svemu iste kao heteroseksualci, sem u pogledu izbora njihovih seksualnih partnera. Primena kvir politike i strategije antinormalizacije se ne vide kao efikasan metod, odnosno aktivisti ne pribegavaju osporavanju konvencionalnih znanja o rodnom ponašanju i rodnim ulogama, porodici i braku, seksualnoj orijentaciji i sl, već strategije zasnivaju na utvrđenoj gej:hetero dualnoj podeli koja postoji u savremenom srpskom društvu. U tom pogledu, metode aktivista u Srbiji dosta su slične onima iz pokreta homofila iz 1960-ih godina u SAD, koji se „zalagao za poboljšanje javnih odnosa i predstavljao sliku homoseksualnosti koja je bila prihvatljiva glavnim tokovima društva“ (Džagouz 2007, 40).

Jedno od značajnih pitanja oko kog se sve LGBT organizacije slažu jeste koje bi postojeće pravne norme trebalo menjati u cilju unapređenja položaja LGBT osoba. Postoji gotovo opšti stav među GSA, Labrisom, Kvirijom i GLIC da izmena člana Porodičnog zakona kojim se brak definiše kao “zakonom uređena zajednica života žene i muškarca”⁷⁴, pored toga što predstavlja osnovno ljudsko pravo, donosi gej osobama mnoga prava i beneficije

⁷² <http://labris.org.rs/saznajte-vise/terminologija/>.

⁷³ <http://www.gayecho.com/interview.aspx?id=11182#.Uyu-36LlIrY>.

⁷⁴ *Službeni glasnik RS*, br. 18/2005, 72/2011.

(u oblasti zdravstvene nege, poreza, osiguranja, imovinskih odnosa i naslednih prava i sl.), koje im olakšavaju svakodnevni život.⁷⁵ Jedan od najznačajnijih konkretnih institucionalnih koraka koji su preduzeti u ovom cilju predstavlja izrada *Modela zakona o registrovanim istopolnim zajednicama*, koji od 2013. godine, biva predstavljan (kroz informisanje šire javnosti o problemima s kojima se suočavaju gej parovi u svakodnevnom životu zbog nepostojanja pravne regulative) i promovisan (otvaranjem javnih diskusija o istopolnim zajednicama i upoznavanjem predstavnika/ca vlasti sa predloženim Modelom zakona) u okviru obimne medijske kampanje koja nosi naziv *Ljubav je zakon*.

Kako ističu aktivisti, konceptualizacija prava i položaja LGBT populacije u Srbiji kao pravno-političkog pitanja usko je povezana s njenim nepovoljnim društvenim položajem. Naime, diskriminatorska politika kao osnov na kojem funkcioniše pravni sistem, udružena sa zakonskom regulativom koja ne prepoznaje na adekvatan način seksualne i rodne manjine kao društveno osetljive grupe, čini svakodnevni život LGBT osoba naročito teškim. Pored zakonske diskriminacije koju trpe, one su, u svom svakodnevnom životu, izložene i verbalnim i fizičkim napadima, pri čemu povod i “opravdanje” za ove napade predstavljaju i brojni negativni stereotipi i predrasude koje postoje o LGBT osobama. U savremenoj Srbiji, najčešće predrasude o LGBT osobama su sledeće: da su protiv porodičnih vrednosti, da su promiskuitetne, sklonije zlostavljanju dece, da svojim ponašanjem narušavaju moral i sl. (Savić 2011). Kada se govori o pravima i položaju LGBT zajednice u Srbiji kao o društvenom problem, pre svega se misli na nepovoljan položaj LGBT osoba koji je rezultat diskriminacije, marginalizacije i nasilja kojima su ove osobe izložene.⁷⁶

⁷⁵ Iako je tokom, 2011. godine, zastupao stav da je rano za zakonske inicijative za priznavanje gej brakova (www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/Dru%C5%A1tvo/825632/Srbija+%28ne%29%29spremna+za+gej+brakove.html), Milićević je, 2012, ovaj svoj stav u potpunosti promenio i od tada podržava ovu vrstu inicijativa (<http://www.pressonline.rs/info/politika/147176/srbija-priznaje-gej-brakove.html>).

⁷⁶ Protivnici ostvarenja LGBT prava neretko ističu da je srpski narod entitet neprekidnog trajanja, dok gej osobe nemaju svoju istoriju – njih u Srbiji nije bilo dok država nije počela da dolazi u kontakt sa Zapadom. U ovim raspravama, nailazi se na stav da je gej orijentacija bolest Zapada, da je Zapad neprijatelj koji ima plan da uništi Srbe („zdravu srpsku heteroseksualnu porodicu“), a propagiranje „ideologije homoseksualizma“ jedan je od načina da to postigne. Za ovom vrstom argumentacije često posežu predstavnici desničarskih organizacija (Obraz, 1389, Naši i Dveri), bilo da se radi o njihovim programskim načelima (www.1389.org.rs/ne-gej-pokretu.html, <http://nasisrbija.org/index.php/program-3/>), zvaničnim saopštenjima (www.dverisrpske.com/sr/dveri-na-delu/1232-dveri-ce-povesti-veliki-narodni-front-protiv-daciceve-antiporodicne-vlade.html) ili javnim nastupima (www.obraz.rs/konferencija-odbrana-28092013/).

Kada je u pitanju koncipiranje i shvatanje prava i položaja LGBT populacije kao društvenog problema, u Srbiji, LGBT aktivisti pribegavaju različitim strategijama, kako bi ovaj problem rešili. Načelno se može reći da sve te strategije imaju za cilj da iskorene sve oblike netrpeljivosti i diskriminacije, a posebno homofobije, koji su duboko usađeni u heteronormativni sistem vrednosti, kao i da povećaju stepen tolerancije kod većinskog stanovništva u Srbiji prema LGBT populaciji i omoguće LGBT osobama da nesmetano obavljaju svoje svakodnevne aktivnosti u porodici, u školi, na radnom mestu itd.

Najčešća strategija kojoj aktivisti u Srbiji pribegavaju u borbi za poboljšanje položaja LGBT populacije predstavlja istupanje u štampanim i elektronskim medijima. Međutim, primećuje se da, voljom LGBT aktivista, nadležnih institucija ili uređivačkih politika različitih medija, prisustvo LGBT aktivista u medijima nije ravnomerno zastupljeno tokom cele godine. Predstavnik LGBT organizacija za komentare novinari uglavnom pitaju neposredno pre datuma za koji je najavljeno održavanje Parade, eventualno pre održavanja parlamentarnih ili republičkih izbora⁷⁷, kada se desi neki incident vezan s gej osobama (napad, vređanje, pretnje i sl.)

Prilikom medijskog istupanja, teme koje LGBT aktivisti pokreću u skladu su sa njihovim shvatanjem da diskriminacija, homofobija i nasilje predstavljaju ključne probleme LGBT osoba. Već sam pomenula da aktivisti smatraju da su delimični uzroci ovih problema predrasude i negativni stereotipi kod većinskog stanovništva o LGBT populaciji. Zbog toga, o pomenutim temama se u javnosti najčešće i govori, a za rešavanje ovih problema smatra se efikasnim upoznavanje šire javnosti sa osnovnim informacijama o seksualnoj orijentaciji (da li je urođena ili se “stiče” tokom života, da li se može menjati ili “naučiti”⁷⁸, predstavlja li emocionalni ili mentalni poremećaj i sl.) i rodnim ulogama, smanjenju nasilja, diskriminacije, eliminaciji stereotipa itd.), kao i organizovanje tribina, radionica i predavanja na ove teme. U ovoj

⁷⁷ Pred svake izbore, GSA daje preporuke (na osnovu analize aktivnosti političkih partija na unapređenju položaja LGBT osoba i stepena podrške koje su pružile LGBT organizacijama) za koga bi građani trebalo da glasaju, ako žele da doprinesu poboljšanju položaja LGBT osoba.

⁷⁸ Neophodno je raditi na eliminaciji uticajnih predrasuda i stereotipa da se gej uči i to naročito tokom tinejdžerskog doba. Kako se veruje, zbog toga, a i zbog “uticajnog gej lobija koji propagira gej orijentaciju” gejeva ima mnogo među mladima. Prethodnom rečenicom sam pokušala da sumiram način na koji protivnici LGBT aktivizma u Srbiji (deo naučne javnosti, predstavnici tradicionalnih verskih zajednica, aktivisti desničarskih grupa) zamišljaju koleraciju između nastanka gej orijentacije i uticaja okoline, te pogubnih efekata koje aktivisti mogu imati na “telesni i psihološki razvoj”. Videti: www.vesti-online.com/Vesti/Tema-dana/352134/Gej-lobi-istina-ili-laz-4-Nacija-bez-dece-; www.novimagazin.rs/vesti/amfilohije-zvanicnicieu-namecu-nesto-nezdravo-i-nemoralno.

vrsti angažovanja, naročito se ističe Labris.⁷⁹ Paralelno, dakle, sa zahtevanjem institucionalnog priznanja posebnosti LGBT populacije, aktivisti kritikuju veoma uticajne stavove da je istopolna seksualna orijentacija greh i biološka devijacija koja zahteva lečenje.

Završna razmatranja

Praksa u svetu (a i u Srbiji) je pokazala da ne postoje isti ciljevi niti isti metodi sprovođenja LG i "T" (transrodnih) politika (Stryker and Whittle 2006). U kontekstu LGBT aktivizma, često se dešava i da to "T" ostane zapostavljeno, odnosno da je aktivizam uglavnom usmeren na poboljšanje prava i statusa LG osoba. U poslednjih 15-ak godina, u Srbiji je postignut veliki napredak u ostvarivanju veće vidljivosti, zastupljenosti i poštovanja prava LGB osoba, dok potrebe, prava i egzistencija transrodnih osoba nisu bili zastupljeni u istoj meri (Đurić 2012). Najpre, dok u Srbiji deluje nekoliko LGBT organizacija, mali je broj onih koje zaista uključuju trans prava u svoje političko delovanje. Značajan trenutak (samo)organizovanja trans osoba je bio osnivanje grupe za (samo)podršku, 2006. godine, u organizaciji Gayten-LGBT iz Beograda. Takođe, još uvek se ne može govoriti o formiranom kolektivnom i politički uobličenom identitetu transrodnih osoba u Srbiji, čiji bi aktivizam bio usmeren na postizanje promena.

Kako sve informacije u vezi sa rodnim identitetom još uvek predstavljaju domen tabua, tako su i promene kada je reč o pravima i položaju trans osoba veoma spore (Đurić 2012; Zulević 2012). Pravo na život bez diskriminacije i nasilja, na izbor sopstvenog imena (koje bi se poklapalo s ličnim doživljajem svoje rodne pripadnosti), na privatnost informacija o promenama na telu, na zasnivanje porodice, te na dobijanje adekvatnog medicinskog tretmana samo su neke od transrodnih politika i aktivizma, koji su, u Srbiji, još uvek u začetku (Mršević et al. 2013).⁸⁰

⁷⁹ Podaci o tribinama koje je Labris organizovao dostupni su na: <http://www.gayecho.com/common/news-print.aspx?id=3624&burl=%2FLezbos.aspx%3Fid%3D3624%26grid%3D2003%26page%3D3>.

⁸⁰ Od kraja 1980-ih transrodne osobe u Srbiji su dobijale neophodnu zdravstvenu pomoć u okviru obaveznog zdravstvenog osiguranja. Važeći Zakon o zdravstvenom osiguranju propisuje da Fond za zdravstvo pokriva 65% troškova operacije promene pola. U 2013. godini, podneta je Radna verzija zakona koji predviđa: pravo na promenu oznake pola u dokumentima, promenu imena, pravo na obrazovanje, zapošljavanje, na porodični i bračni život i eksplicitno brani diskriminaciju. Kada je reč o pravima transrodnih osoba u EU (što je za Srbiju kao potencijalnu članicu Unije bitno), ostalo je još puno koraka ka potpunom priznavanju prava na rodni identitet. Ni Evropski Parlament, a ni druge evropske institucije nisu mnogo doprinele poboljšanju položaja trans osoba (pravna dokumenta EU sadrže osnovne principe ravnopravnosti i nediskriminativnosti, koji doprinose razvijanju EU kao nediskrim-

U Srbiji nema pravne zaštite rodnog identiteta. U Članu 20, Antidiskriminacioni zakon propisuje zabranu diskriminacije zbog promene pola, ali ta norma u većini slučajeva nije ništa više od puke deklaracije, jer ostatak zakonodavstva ili ćuti o ovom pitanju ili sadrži izričite odredbe koje su nepovoljne po transrodne osobe. Kada osobe koje promene pol pokušaju da osiguraju pravno uređenje svog novog statusa (dobiju dokumenta s novim imenom i u kojima se navodi njihov pol nakon operacije i sl.), nailaze na nemogućnost da to učine, jer je ova oblast u Srbiji pravno neregulisana (Savić 2011). U pojedinim slučajevima, matičari/ke u opštinama pristaju da promenu pola uvedu u matične knjige u vidu “ispravke”, ali u nekim slučajevima, to nije moguće – recimo, ako je osoba koja je prilagodila svoj pol prethodno bila u braku ili ima dete iz perioda pre nego što je promenila pol, pošto se ne mogu predvideti posledice koje bi ta “ispravka” mogla imati na porodično-pravne odnose (Savić 2011).

Sumarno, može se reći da, u Srbiji, posle 2000. godine, aktivističko delovanje LG grupa, s jedne, i grupa koje se bore za ostvarivanje veće vidljivosti i za poboljšanje pravnog statusa i položaja transrodnih osoba, s druge strane, nije ujednačeno. To se, pre svega, ogleda u većoj medijskoj zastupljenosti i učestalijem govoru o problemima s kojima se LG osobe suočavaju, nego što je to slučaj s onima s kojima se, u svakodnevnom životu, suočavaju transrodne osobe.⁸¹ Ta neujednačenost je vidljiva i zahvaljujući manjem broju transrodnih organizacija i grupa, kao i mnogo ređem pokretanju inicijativa za poboljšanje pravnog položaja transrodnih osoba (u zdravstvu, obrazovanju, u vazi sa zaposlenjem i sl.), nego što je to slučaj sa inicijativama koje podnose predstavnici LG grupa. Ovo nejedinstveno delovanje LGBT grupa zapravo je odraz i posledica toga što nije uspostavljena jedinstvena šira identitetska osnova, koja bi okupljala sve one osobe koje odstupaju od normativne seksualnosti i rodnih modela. Na nivou programskih načela i statuta organizacija, LGBT identiteti, dakle, uopšte nisu politizovani, pa samim tim, oni i ne mogu biti prevedeni u političke akcije i zahteve kroz koje bi se, eventualno, jedinstveni LGBT identitet nametao i služio kao osnov za (samo)identifikaciju osobama nehetorseksualne orijentacije i transeksualcima.

inativnog ambijenta, što se odnosi i na kategoriju transrodnih osoba). Kada je u pitanju praksa Evropskog suda za ljudska prava, u poslednjih 15-ak godina ima sve više slučajeva koji se tiču ostvarivanja prava na rodni identitet – od onih presuda koje nalažu državama članicama da učestvuju u pokrivanju troškova medicinskih tretmana za transeksualne osobe, preko onih koji regulišu prava na penziju, hetero brak nakon promene pola ili zakonodavni okvir koji bi regulisao čitav proces medicinskog prilagođavanja pola (Savić 2011).

⁸¹ Istraživanja su pokazala da su problem i egzistencija trans osoba u Srbiji, od 2000. godine, u medijima, bili zastupljeni uglavnom senzacionalistički (Đurić 2012).

Eletronski izvori:

<http://www.1389.org.rs>
<http://www.24sata.rs>
<http://azdejkovic.com>
<http://www.b92.net>
<http://www.blic.rs>
<http://bobomeal.blog.com>
<http://www.dverisrpske.com>
<http://www.e-novine.com>
<http://fakti.org>
<http://www.gayecho.com>
<http://gsa.org.rs>
<http://kontrapunkt.info>
<http://www.kurir-info.rs>
<http://labrs.org.rs>
<http://www.lsv.org.rs>
<http://merlinka.com>
<http://www.mojaevropa.rs>
<http://www.mondo.rs>
<http://nasisrbija.org>
<http://www.novimagazin.rs>
<http://www.novosti.rs>
<http://www.obraz.rs>
<http://parada.rs>
<http://www.parlament.gov.rs>
<http://pescanik.net>
<http://www.politika.rs>
<http://www.pravoslavlje.spc.rs>
<http://www.pressonline.rs>
<http://www.ravnopravnost.gov.rs>
<http://www.rts.rs>
<http://www.sdu.org.rs>
<http://www.slobodnaevropa.org>
<http://srbin.info>
<http://www.stopdiskriminaciji.org>
<http://www.vesti.rs>
<http://www.vesti-online.com>
<http://www.vreme.co.rs>
<http://www.yucom.org.rs>

Štampani izvori:

- Službeni list FNRJ*, br. 13/1951.
Službeni glasnik RS, br. 18/2005.
Službeni glasnik RS, br. 72/2011.
Borba, 17. septembar 2009.

Literatura

- Altman, Dennis. 1972. *Homosexual Oppression and Liberation*. Sydney: Angus and Robertson.
- Altman, Dennis. 1982. *The Homosexualization of America, the Americanization of the Homosexual*. New York: St Martin's Press.
- Banović, Damir. 2011. "Seksualna orijentacija i rodni identitet u kontekstu ljudskih prava u Bosni i Hercegovini". U *Čitanka lezbejskih i gej ljudskih prava*, ur. Saša Gavrić, Lejla Huremović i Marija Savić, 121-135. Sarajevo: Fondacija Heinrich Böll.
- Batler, Džudit. 2010. *Nevoľje s rodom*. Beograd: Karpos.
- Bernstein, Mary. 1997. Celebration and Suppression: The Strategic Uses of Identity by the Lesbian and Gay Movement. *American Journal of Sociology* 103: 531-565.
- Bernstein, Mary. 2002. Identities and Politics: Toward a Historical Understanding of the Lesbian and Gay Movement. *Social Science History* 26 (3): 531-581.
- Blagojević, Jelisaveta. 2006. S one strane binarnih opozicija: teorijska razjašnjenja pojma *rod*. *Genero* 8 (9): 47-65.
- Bristow, Joseph and Anglia Wilson (eds.). 1993. *Activating Theory: Lesbian, Gay, Bisexual Politics*. London: Lawrence and Wishard Ltd.
- D'Emilio, John. 1992. *Making Trouble: Essays on Gay History, Politics, and the University*. New York: Routledge.
- D'Emilio, John. 1983. *Sexual Politics, Sexual Communities: The Making of a Homosexual Minority in the United States 1940-1970*. Chicago: University of Chicago Press.
- Đorđević, Jelena. 2008. Postkolonijalna teorija diskursa. *Godišnjak Fakulteta političkih nauka* 2 (2): 29-45.
- Đurić, Milan. 2012. "Od nevidljivog do vidljivog T". U *Model zakona o priznavanju pravnih posledica promene pola i utvrđivanja transeksualizma*, ur. Saša Gajin, 9-26. Beograd: Centar za unapređivanje pravnih studija.
- Džagouz, Anamari. 2007. *Queer teorija: Uvod*. Beograd: Centar za ženske studije i istraživanje roda.
- Fas, Dajana. 2003. "Promišljanje želje prema istom polu". U *Unutra/izvan, Gej i lezbejska hrestomatija*, ur. Dajana Fas, 15-18. Beograd: Centar za ženske studije.

Gates, Henry Louis (ed.). 1985. *“Race”, Writing and Difference*. Chicago: University of Chicago Press.

Gavrić, Saša. 2011. “LGBT/queer aktivizam u Bosni i Hercegovini”. U *Čitanka lezbejskih i gej ljudskih prava*, ur. Saša Gavrić, Lejla Huremović i Marija Savić, 111-119. Sarajevo: Fondacija Heinrich Böll.

Gočanin, Sonja. 2014. „Počeci LGBT organizovanja u Srbiji – Pismo iz Slovenije koje je pokrenulo istoriju“. U *Među nama: Neispričane priče gej i lezbejskih života*, ur. Jelisaveta Blagojević i Olga Dimitrijević, 334-348. Beograd: Hartefakt Fond.

Graham, Paula. 1995. „Girl’s Camp? The Politics of Parody“. In *Immortal, Invisible: Lesbians and the Moving Image*, ed. Tasmin Wilton, 163-181. London: Routledge.

Gros, Elizabet. 2005. *Promenljiva tela*. Beograd: Centar za ženske studije i istraživanja roda.

Grosz, Elizabeth. 1994. „Experimental Desire: Rethinking Queer Subjectivity“. In *Supposing the Subject*, ed. Joan Copjec, 133-157. London: Verso.

Hennessy, Rosemary. 1993. Queer Theory: A Review of the “Differences“. *Theorizing Lesbian Experience* 18 (4): 964-973.

Irigaray, Lis. 1990. Taj pol koji nije jedan. *Gledišta* 1 (2): 9-17.

Jurčić, Marko. 2011. „LGBT aktivizam u bivšoj Jugoslaviji. Povijest LGBTIQ aktivizma u Hrvatskoj“. U *Čitanka lezbejskih i gej ljudskih prava*, ur. Saša Gavrić, Lejla Huremović i Marija Savić, 93-102. Sarajevo: Fondacija Heinrich Böll.

Kirsch, Max. 2000. *Queer Theory and Social Change*. London: Routledge.

Knežević, Nenad. 2014. „‘Out and Proud’: LGBT zajednica i politike posle 2000. godine“. U *Među nama: Neispričane priče gej i lezbejskih života*, ur. Jelisaveta Blagojević i Olga Dimitrijević, 348-360. Beograd: Hartefakt Fond.

Kornel, Drusila. 2003. Rod. *Genero* 2: 21-31.

Lauritsen, John and David Thorstad. 1974. *The Early Homosexual Rights Movement*. New York: Times Change Press.

Marić, Jovan. 2005 [1981]. *Klinička psihijatrija*. Beograd: Megraf.

Moraga, Cherrie and Gloria Anzaldua (eds.). 1983. *The Bridge Called My Back: Writings by Radical Women of Color*. New York: Kitchen Table Press.

Morton, Donald. 1993. The Politics of Queer Theory in the (Post)Modern Moment. *Genders* 17: 121-150.

Mršević, Zorica, Slavoljupka Pavlović, Milan Đurić i Predrag Šarčević. 2013. *Analiza propisa od značaja za pravni položaj transrodnih osoba*, dostupno na: <http://www.ravnopravnost.gov.rs/sr/analize/analiza-propisa-od-zna%C4%8Daja-za-pravni-polo%C5%BEaj-transpolnih-osoba>.

- Mršević, Zorica. 2011. *Ka demokratskom društvu – rodna ravnopravnost*. Beograd: Institut društvenih nauka.
- Riley, Denise. 1988. *Am I That Name? Feminism and the Category of 'Women' in History*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Sandfort, Theo. 2000. „Homosexuality, Psychology, and Gay and Lesbian Studies“. In *Lesbian and Gay Studies: An Introductory, Interdisciplinary Approach*, eds. Theo Sandfort, Judith Schuyf, Jan Willem Duyvendak and Jeffrey Weeks, 14-46. London: SAGE Publications.
- Savić, Marija. 2011. „Istorija LGBT aktivizma u Srbiji“. U *Čitanka lezbejskih i gej ljudskih prava*, ur. Saša Gavrić, Lejla Huremović i Marija Savić, 102-111. Sarajevo: Fondacija Heinrich Böll.
- Seidman, Steven. 1993. „Identity and Politics in a 'Postmodern' Gay Culture: Some Historical and Conceptual Notes“. In *Fear of a Queer Planet*, ed. Michael Warner, 105-142. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Seidman, Steven. 1994. Symposium: Queer Theory/Sociology: A Dialogue. *Sociological Theory* 12 (2): 166-177.
- Shelley, Martha. 1992. „Gay is Good“. In *Out of the Closets: Voices of Gay Liberation*, eds. Karla Jay and Allen Young, 31-34. New York: New York University Press.
- Smith, Barbara. 1993. „Where's the Revolution?“. *Nation* 5: 12-16.
- Spivak, Gayatri. 1988. „Can the Subaltern Speak?“. In *Marxism and the Interpretation of Culture*, eds. Cary Nelson and Lawrence Grossberg, 271-313. Urbana: University of Illinois Press.
- Stryker, Susan and Stephen Whittle (eds.). 2006. *The Transgender Studies Reader*. London: Routledge.
- Tebble, Adam. 2002. What is the Politics of Difference?. *Political Theory* 30 (2): 259-281.
- Toševski, Jovo. 2004. *Skrivena seksualnost. O morfolopsihološkom dejstvu ženske seksualnosti na muškarca i vrstu u celini*. Beograd: Beoknjiga.
- Višnjić, Jelena. 2014. „'I'm coming out': Medijsko delovanje i strategije otpora LGBT aktivista i aktivistkinja u Srbiji“. U *Među nama: Neispričane priče gej i lezbejskih života*, ur. Jelisaveta Blagojević i Olga Dimitrijević, 370-384. Beograd: Hartefakt Fond.
- Weeks, Jeffrey. 1985. *Sexuality and Its Discontents: Meanings, Myths, and Modern Sexualities*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Wittman, Carl. 1992. „A Gay Manifesto“. In *Out of the Closets: Voices of Gay Liberation*, eds. Karla Jay and Allen Young, 330-342. New York: New York University Press.
- Zulević, Jelena. 2012. „Istraživanje problema transeksualnih osoba u sferama školstva, rada i zapošljavanja, zdravstvene zaštite i državne administracije“. U *Model zakona o priznavanju pravnih posledica promene pola i utvrđivanja transeksualizma*, ur. Saša Gajin, 27-50. Beograd: Centar za unapređivanje pravnih studija.

Young, Allen. 1992. "Out of the Closets, Into the Streets". In *Out of the Closets: Voices of Gay Liberation*, eds. Karla Jay and Allen Young, 6-31. New York: New York University Press.

Sofija Petković

LGBT activism in contemporary Serbia: politization of identity and strategies of LGBT activists

In this paper I deal with certain aspects of LGBT activism in contemporary Serbia. I analyze the ways in which, after the political changes in 2000, LGBT activists politicize LGBT identities and the strategies which they employ in order to make the legal and social status of LGBT persons better. I will examine to which extent the application of identity politics and the concept of strategic essentialism on the one hand, and queer politics which arose as a critique of the aforementioned ideas on the other, offer an optimal framework for LGBT activism in contemporary Serbia, and whether they provide the desired results. I will consider whether disagreements between LGBT organizations occur and what is considered as cause for the formation of factions and conflict: a different view of priorities in solving certain legal and political issues, what strategies are best employed to achieve these goals, the extent of cooperation to be realized with representatives of the government and the civil sector etc.

Key words: identity politics, strategic essentialism, queer politics, LGBT activism in Serbia